



Stiftelsen Spydeberg prestegård
Forvaltningsplan for det fredete hageanlegget 2020

Forvaltningsplanen for prestegårdshagen i Spydeberg er laget for å sikre de store verdiene hagen representerer som et kulturminne.

Planen omfatter hagen og de ulike elementene den rommer, slik den fremstår i dag. Jacob Nicolai Wilse var sogneprest i Spydeberg fra 1768-1786. Til grunnlovsjubileet i 2014 ble Wilses formalhage tilbakeført. Lysthuset ble rekonstruert i 2018. I den delen av hagen som har et landskapspreg er det i liten grad gjort restaureringstiltak.

Forvaltningsplanen fungerer som en utdypning av målsettingene som ligger i fredningen av hageanlegget. En målsetting er at planen skal være premissgivende for den videre forvaltningen av hageanlegget. Planen omfatter tiltak som anbefales både for å ta vare på anlegget slik det er, og tiltak som vil bidra til å utvikle anlegget i fremtiden.

Alle fotografier fra prestegårdshagen er tatt av Jan Høvo med mindre annet er beskrevet.

Kildehenvisningene er stort sett gjort til dokumentene hagehistoriker Madeleine von Essen utarbeidet til rapporten om hagens historikk fra 2002. Disse ligger vedlagt.

Forvaltningsplanen er skrevet på oppdrag for Stiftelsen Spydeberg prestegård.

Jan Høvo - desember 2019



Innhold:

1.0	Eiendomsinformasjon og anleggets status	s. 4	4.20	Pyramiden og plassen rundt	s. 42
1.1	Kort om anlegget	s. 4	4.21	Altan med redskapsskjul	s. 43
1.2	Formelle forhold	s. 4	4.22	Generelt om maling av bygninger og elementer i hagen	s. 45
1.3	Eiendomsinformasjon	s. 4	4.23	Grusganger og murverk	s. 46
1.4	Kart over dagens situasjon	s. 6	4.24	Gressareal	s. 47
1.5	Plan som viser anbefalte tiltak i anlegget	s. 7	4.25	Torv/Gresstrapp	s. 47
2.0	Overordnede bestemmelser	s. 8	4.26	Benker i anlegget	s. 48
2.1	Omfanget av fredningen	s. 8	4.27	Syrinlysthuset	s. 48
2.2	Formålet med fredningen	s. 8	4.28	Planter i området	s. 49
2.3	Verneverdi og kulturhistorisk analyse	s. 8	4.29	Parti – den gamle frukttrehagen	s. 50
2.4	Dagens bruk	s. 8	4.30	Gjerder og porter	s. 51
2.5	Søknad om dispensasjon fra vernebestemmelsene	s. 9	5.0	Gresslette - område 2	s. 53
3.0	Beskrivelse av hagen	s. 10	6.0	Trærne i anlegget	s. 54
3.1	Hagens historie	s. 11	6.1	Historikk	s. 54
3.2	Tidslinje for hagens historie	s. 11	6.2	Dagens situasjon	s. 55
3.3	Restaureringshistorikk	s. 12	6.3	Vernehensyn/utviklingsmål	s. 57
4.0	Anleggets delområder	s. 14	6.4	Anbefalte tiltak	s. 58
4.1	Formalhagen - område 1	s. 15	7.0	Landskapshagen - område 3	s. 62
4.2	Prydkvarteret - Dagens situasjon	s. 17	7.1	Planter i landskapshagen	s. 63
4.3	Planter som befant seg i prydkvarteret etter restaurering med angivelse av hvor de kommer fra.	s. 18	8.0	Inngangspartiet til hovedbygningen	s. 66
4.4	Wilses planteliste for prydkvarteret	s. 20	9.0	Markeringer av de gamle bygningene på tunet	s. 67
4.5	Frø fra Linné	s. 21	10.0	Gamle fruktrær - genressurser	s. 68
4.6	Prydkvarteret - Forslag til tiltak	s. 22	11.0	Langdammen - område 4	s. 71
4.7	Mistbenkene	s. 25	11.1	Vegetasjon langs Langdammen	s. 73
4.8	Urtekvarteret	s. 26	11.2	Lysthuset	s. 74
4.9	Nyttekvarterene	s. 29	11.3	Lysthusets interiør	s. 76
4.10	Nyttekvarter A	s. 30	11.4	Brygge for robåt	s. 78
4.11	Nyttekvarter B	s. 31	11.5	Robåten	s. 78
4.12	Nyttekvarter C og D	s. 32	12.0	Nordre del av eiendommen - område 5	s. 79
4.13	Planteskilt og informasjonskilt	s. 33	12.1	Alleen i oppkjøringen	s. 81
4.14	Vanningsanlegget	s. 35	12.2	Veien frem til parkeringsområdet	s. 82
4.15	Værobservatoriet med solur	s. 36	12.3	Gjerdet langs oppkjøringen inn mot langdammen	s. 85
4.16	Rundell med hyrdinneskulpturen	s. 38	12.4	Parkeringsområdet	s. 86
4.17	Prydurne og plassen rundt	s. 39	12.5	Østre inngang, gårdsplass og areal ved nordveggen	s. 87
4.18	Dammen i formalhagen	s. 40	13.0	Kilder og vedlegg	s. 88
4.19	”Andehuset”/Renseanlegget	s. 41			

1.0 Eiendomsinformasjon og anleggets status

1.1 Kort om anlegget

Hageanlegget til Spydeberg prestegård ble restaurert i perioden 2011 til 2014. Restaureringen var en del av Riksantikvarens kulturminnesatsning i forbindelse med 200 års jubileet for Grunnloven. Det er hageanlegget slik det ble anlagt av presten Jacob Nikolai Wilse i siste halvdel av 1700-tallet som er rekonstruert og restaurert. I 2008 ble hovedbygningen og hagen kjøpt av Stiftelsen Spydeberg prestegård med midler fra Spydeberg kommune og Østfold fylkeskommune.

1.2 Formelle forhold

Hovedhuset, stabburet og hageanlegget med dammer ble fredet den 18. juni 1991 etter kulturminneloven §15.

I kommuneplanen for Spydeberg 2016-2028 er hageanlegget angitt som hensynssone og båndlagt etter lov om kulturminner.

1.3 Eiendomsinformasjon

Kulturminnemyndighet	Viken fylkeskommune
Søknadsinstans	Spydeberg kommune og Viken fylkeskommune
Rådgivende	Viken fylkeskommune
Eiendomsinformasjon	Fredet prestegårdshage
Eiendom/kompleks	Spydeberg prestegård
Adresse	Giltvedtveien 18, 1920 Spydeberg
Gårds- og bruksnummer	Gnr 30 / Bnr 50
Kommune	Spydeberg
Fylke	Viken
Areal	14135 m ²
Gjeldende regulering	Hensynssone og båndlagt etter lov om kulturminner
Eier av eiendommen/komplekset	Stiftelsen Spydeberg prestegård
Forvalter av eiendommen/komplekset	Stiftelsen Spydeberg prestegård
Anleggsår	Hage: 1768/2014 Bygning: 1777
Klimasone	H4
Nåværende funksjon	Besøkshage åpen for allmennheten



Spydeberg kirke

Bjaberg gård

Den gamle hulveien mellom prestegården og kirken er markert med stiplet linje (streker). Veien ble fjernet på 1980-tallet. Oldtidsveiens trasé videre mot syd og nord er markert med prikker.

Vasstvet gård

Spydeberg
PrestegårdDagens oppkjørsel
til prestegården

På 1500-tallet ble den inntatte ødegården Vasstvet, Spydebergs nye prestegård. I dag er hovedhuset, stabburet og hagen skilt ut fra Vasstvet og eies av Stiftelsen Spydeberg prestegård. Det er bygget et nytt våningshus på Vasstvet. Gården er i full drift med økologisk kjøttproduksjon og kulturlandskapet holdes i hevd. Jordene til Vasstvet er LNF-område med særlig hensyn for bevaring av kulturlandskapet langs Glomma. Gården ligger i luftlinje 3 km fra Spydeberg sentrum. Bare noen hundre meter mot øst renner Glomma forbi.

Flyfoto fra 2015 hentet fra Norge i bilder.

1.4 Kart over dagens situasjon



Spydeberg prestegård - forvaltningsplan			SIST KORRIGERT 04.01.2020		TYPE TEGN / TEGNINGSNR. FP-PLANKART Dagens situasjon
MARKERUD ANS TEGNET KS	KONTROLL JH	MALESTOKK 1:500	TEGNET DATO 04.01.2020		

1.5 Plan som viser anbefalte forslag til tiltak i anlegget



Spydeberg prestegård - forvaltningsplan			MARKERUD ANS		SIST KORRIGERT		TYPE TEGN / TEGNINGSNR	
TEGNET KS	KONTROLL JH	MÅLSTOKK 1:500	TEGNET DATO 04.01.2020	FP-PLANKART Forslag				

2.0 OVERORDNEDE BESTEMMELSER

2.1 Omfang av fredningen

Hageanlegget er fredet etter kulturminneloven § 15 og har Kulturminne ID: 86078-3

Enhver forandring av hageanlegget og dammer ut over vanlig vedlikehold/ alminnelig skjøtsel krever dispensasjon fra kulturminnemyndighetene, representert ved fylkeskommunen. Fredningen av hageanlegget etter restaureringen omfatter også det rekonstruerte lysthuset.

2.2 Formålet med fredningen

Formålet med fredningen er gi hageanlegget med dammer et varig vern. I dag er det hagen slik den fremstår etter restaureringen med bygninger og prydelementer som er vernet gjennom fredningen.

Hageanlegget Wilse skapte i siste del av 1700-tallet er et av landets mest kjente og omtalte hageanlegg fra denne perioden. Fredningen tar særskilt sikte på å ta vare på denne perioden i anleggets historie.



2.3 Verneverdi og kulturhistorisk analyse

Hagen slik den ble anlagt og beskrevet av Jacob Nicolai Wilse er unik både i norsk og europeisk sammenheng. Wilse er en av opplysningstidens betydningsfulle menn i Norge. I prestegårdshagen på Spydeberg møter vi ham på samme måte som vi møter Linné på gården Hammarby utenfor Uppsala og vitenskapsmannen Gilbert White i hans hus og hage i Hampshire, England. Hagen var både til nytte og pryde. Den var samtidig en arena for meteorologiske studier og et forsøksfelt for ulike planter han vil teste i det norske klimaet.

Wilses egen beskrivelse av anlegget og plantene som vokser i den gjør hagen til den beste dokumenterte hagen vi har i Norge fra denne perioden. Wilse anlegger en formalhage i tråd med europeiske idealer. Samtidig er han inspirert av den nye retningen i engelsk hagekunst. Lysthuset som speiler seg i Langdammen med det bølgende kulturlandskapet i bakgrunnen er helt i den engelske landskapsstilens ånd. Verdien av prestegårdshagen i Spydeberg etter restaureringen er svært høy, både som kilde til kunnskap og de opplevelsesmulighetene den gir. Wilses hage er på flere måter tidstypisk i sin form, men samtidig er den særegen fordi Wilse preget den med sine personlige varianter av denne tidens idealer innenfor hagekunsten. Flere områder og elementer i hagen er foreløpig ikke restaurert. Her ligger det fortsatt muligheter til å synliggjøre flere kvaliteter i anlegget.

2.4 Dagens bruk

Prestegården brukes i dag til en rekke ulike aktiviteter, der hagen er en svært viktig del av helheten. I sesongen tilbys omvisninger for grupper i hageanlegget. Mange tusen har besøkt anlegget i løpet av årene som har gått siden restaureringen ble gjennomført. Hagen har også vært benyttet som arena for friluftsteater og et militærhistorisk arrangement. Hagegruppen består av frivillige som dyrker grønnsaker, urter og bær i formalhagen. Avlingen lages produkter som selges lokalt. Inntekten bidrar til å ta vare på hagen. I samarbeid med skolen har man et prosjekt der barn lærer om dyrking av grønnsaker.

Et nytt prosjekt i samarbeid med NIBIO er planlagt der prestegårdshagen får en rolle i arbeidet med å ta vare på gamle sorter av frukttrær. Prestegården er også et svært populært sted å leie ved markering av jubileer og merkedager. Hovedbygningen brukes til en rekke arrangementer, kulturaktiviteter, samt til møtevirksomhet for kommune, kirke og andre aktører i Spydeberg.

2.5 Søknad om dispensasjon fra vernebestemmelsene

Forvaltningsplanen vil tydeliggjøre forskjellen mellom det som ansees som alminnelig skjøtsel, og det som er søknadspliktige tiltak.

Planen fritar ikke for søknadspliktige tiltak.

Det ikke mulig å lage en utfyllende beskrivelse av forholdet mellom alminnelig skjøtsel og det som er søknadspliktig. Det er derfor viktig at man avklarer med antikvariske myndigheter når det oppstår spørsmål og tvil om hvorvidt et tiltak er søknadspliktig.

Ved søknadspliktige tiltak sendes søknaden til antikvariske myndigheter ved fylkeskommunen. Søknaden skal inneholde en beskrivelse av tiltaket og foto som dokumenterer det aktuelle stedet eller elementet i anlegget.



Eksempler på det som omfattes av alminnelig skjøtsel:

- Planting og endring av hvilke vekster som dyrkes i kvarterene, i tråd med alminnelig praksis i dyrking med vekstskifte.
- Vedlikehold og drift av bygninger, prydelementer, gjerder og benker i anlegget, så lenge dette gjøres med samme materialbruk som ble etablert ved restaureringen.
- Vedlikeholdsbeskjæring av busker og trepleie av hagens trær.
- Fjerning av oppslag av trær og busker som har sådd seg selv.

Eksempler på søknadspliktige tiltak:

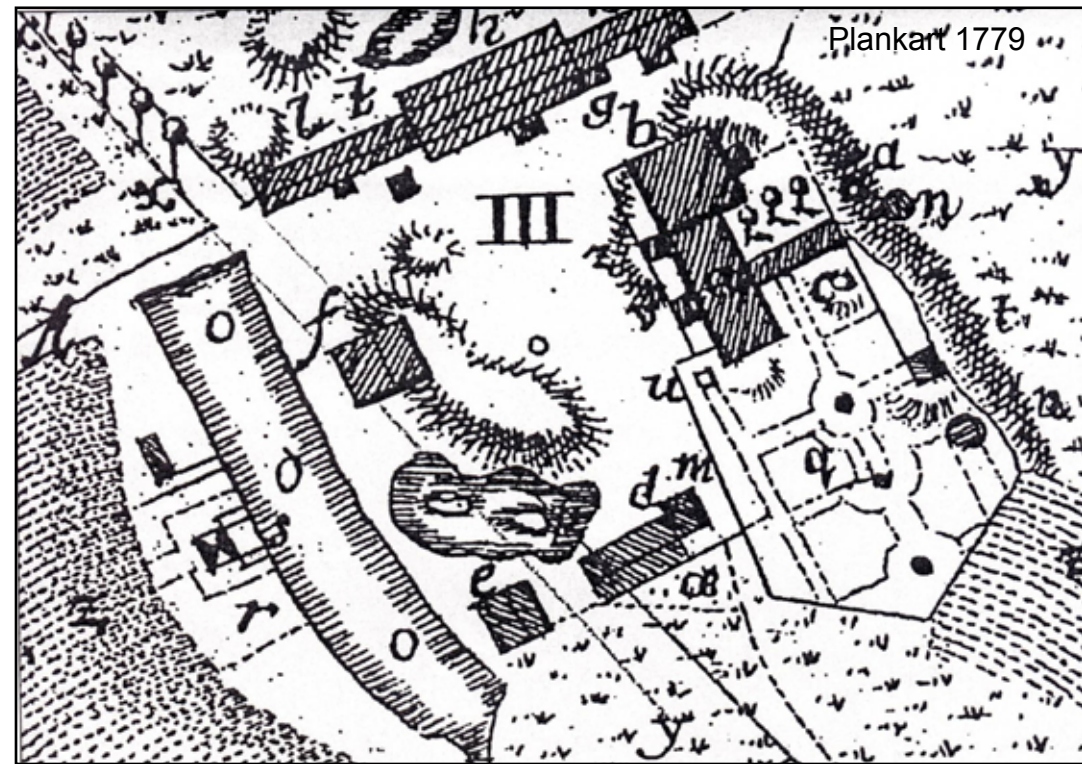
- Endringer av areal, inndeling og omramming av pryd- og nyttekvarterene.
- Forandringer i hageanleggets struktur som for eksempel endring på gangstier, inngjerding og hekker i hagen.
- Endringer på bygningene, prydelementer og gjerder i anlegget.
- Innplanting av busker, trær og etablering av nye bed i hagen.
- Felling av trær, både levende og døde, som er innmerket i forvaltningsplanens kart, og trær som er mer enn 50 år gamle.
- Alle tiltak som vil innebære planering, utfylling eller andre inngrep i terrenget.

3.0 Beskrivelse av hagen

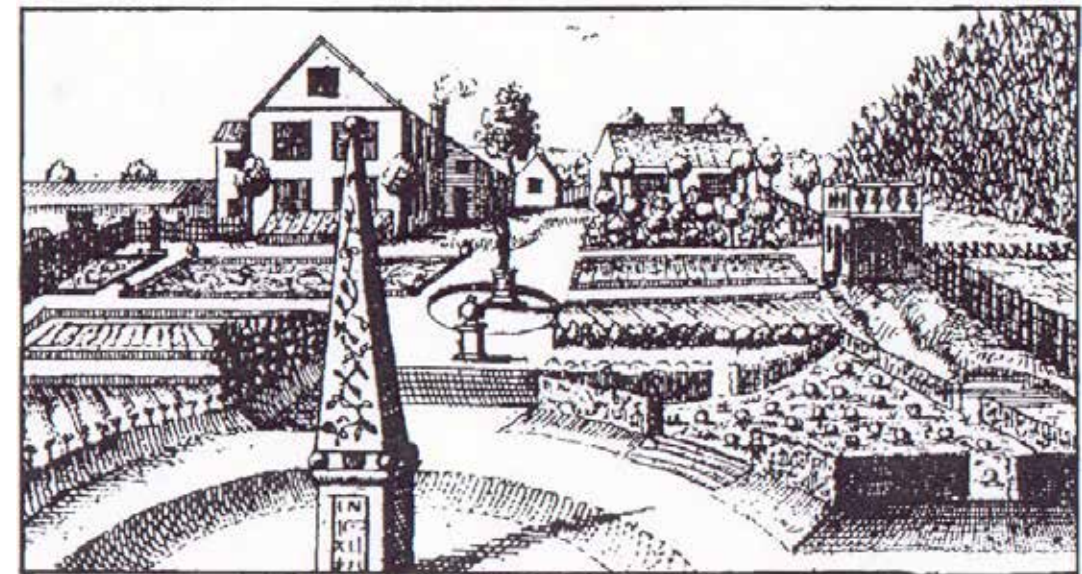
De viktigste kildene til hagens historie har vi fått gjennom Wilse selv, som skriver om hagen i sine bøker. Wilse tegner også et plankart og prospekter som viser hagens komposisjon.

Planen og prospektene har vært førende for det restaureringsarbeidet som er gjennomført i de siste årene.

Plankartet Wilse tegner over anlegget er fra 1779. Nedenfor planen ser man prospektet som er utgitt i Wilses bok: *Physisk, oekonomisk og statistisk beskrivelse over Spydeberg Præstegjeld og Egn*, som ble utgitt i 1779.



Wilses prospekt som viser prestegården sett fra Bjaberg. Veien mellom prestegården og kirken er tegnet inn. I forgrunnen ser man Wilses lystlund, som sammen med kulturlandskapet rundt kan minne om en engelsk landskapspark.



Spydebergs prestegaards have

Efter J. N. Wilse. 1779
Prospekt 1779

3.1 Hagens historie

Hagehistoriker Madeleine von Essen har gjort et svært grundig arbeid med å dokumentere hagens historie. Rapporten fra 2002 beskriver det man har kjennskap til av kilder og setter dette i en sammenheng. Rapporten ligger vedlagt.

Forvaltningsplanen vil tydeliggjøre den historiske bakgrunnen til del-områdene og elementene i anlegget. Tidslinjen nedenfor er laget med bakgrunn i Essens rapport om prestegårdshagens historie.

3.2 Tidslinje for hagens historie

1671-1695: Hans Lauritzøn var sogneprest i Spydeberg 1671-95 . I følge Wilse anla han ”en smuk Frugt-Hauge ved Præstegaarden, som efter hans død blev ødelagt”.

1695-1739: Det holdes påfugler på prestegården i perioden Peter Boyesen er sognets prest.

1739-1768: Sogneprest Peder Clovius Magnor rydder frem 1/3 av gårdens nåværende åkerland. Han anlegger også i 1745 en frukthage med mange franske frukttrær og et lysthus som var innredet med et sengekammer. Dette lysthuset hadde også inngang fra gården, altså tunet som mest sannsynlig lå i området mot vest slik det senere også blir liggende helt frem til midten av 1800-tallet. Det er mulig dette lysthuset lå på det oppbygde platået der syrinlysthuset ved fomalhagen ligger i dag.

1768: Wilse blir sogneprest og videreutvikler mest sannsynlig den hagen som allerede er ved prestegården.

1769: Wilse får tilsendt frø fra Carl von Linné. Fra disse dyrker han frem planter til hagen. Dessverre rakk de ettårige ikke å sette frø i et kjøligere klima og de flerårige døde i 1770 da han selv var på reise.

1772: Wilse forteller i kallsboken at han har utvidet hagen og plantet frukttrær. På grunn av det skrinne jordsmonnet over fjellgrunn klarte trærne seg ikke, med unntak for et par kirsebærtrær.

1779: I Wilses beskrivelse av Spydeberg prestegjeld trykkes både en plan

og perspektivtegning som viser prestegården. Wilse beskriver også detaljert hvordan hageanlegget er på denne tiden. Karuss-dammen beskrives som en av landets største.

1786: Wilse blir sogneprest i Eidsberg. Han tar med lysthuset og mest sannsynlig også hagens prydelementer, slik som hyrdinneskulpturen, vassen og pyramiden dit.

1786-1789: Thomas Rosing overtar som sogneprest etter Wilse. Han utvider hagen mot sør og sørvest til et areal som mest sannsynlig tilsvarer hagens utstrekning slik den er i dag. Wilses formalhage, skolehage for frukttrær og humlehage inngår da antagelig i en sammenhengende større hage. Rosing ansetter en gartner og går i gang med å anlegge et hageanlegg fylt med avanserte beplantninger og elementer. I hagen blir det plantet en hekk av syrin, som dengang var sjelden i Norge. Blomsterrabatter anlegges på begge sider av hagens midtgang ned til et malt perspektiv som fungerte som et fondmotiv sentralt i hagen. Ut fra dette maleriet gikk det to alleer av humle som klatret på en konstruksjon av stokker. Hagen rommet også en opphøyd sirkulær gressbenk, et galleri med inngravering av herr og fru Rosings navn og en eremitthytte av kirsebærtrær.

1790-1791: Wilse gir ut bøkene Reise-lagttagelser i nogle af de nordiske Lande” (del I i 1790 og del II i 1791). Her finner man beskrivelser av prestegården og opplysninger om hva som ble dyrket i de hagene Wilse besøkte. Bind 2 inneholder prospektet som viser lysthuset ved Langdammen og et prospekt som viser prestegården sett fra en nærliggende høyde mot vest.

1851: Drengestuen, stabburet og kjonen (korntørke) flyttes av Dircks som var sogneprest fra 1846-1870. Han utvider sannsynligvis også hagen mot vest slik at det opprinnelige tunet blir en del av hagen.

1884: I kartet som er tegnet av R. Bødker ser man at hagen er preget av 1800-tallets romantiske landskapsstil med slyngede hageganger. Det viser også et spiralformet element som kan minne om en såkalt «sneglehøy», et forhøyet parti med en sti som snodde seg i sirkler oppover. Rundellen ved hovedinngangen er også tegnet inn på dette kartet. I denne kan man se en markering som kan være et bed. (se kart s. 62)

1890-årene: Gårdbruker Johs. Busch forteller at det i hans barndom , i 1890-årene, var en bro over den minste dammen og at det rett ved dammen var en labyrint av snøbærbusker.

1900: Et fotografi viser fasaden ved hovedinngangen med store lønnetrær på hver side av hovedinngangen.

1922-1939: Christoph H. Møller- Nielsen som var sogneprest i denne perioden, hans kone og hans barn har fortalt mye fra denne tiden. Det finnes også god dokumentasjon i fotografier som viser hagen. De passet på at ingenting av vegetasjonen i den gamle delen av hagen ble fjernet og heller ikke noe nytt plantet inn. Rosehekker med prestegårdsroser kanter rundellen i oppkjørselen på to sider.

1940: Hestekastanjetreet som stod parallelt med den store gamle linden ved hovedbygningens fasade mot syd falt over ende. Herredsgartner Håkon Huseby gjør en registrering av plantene i hagen.

1949: Flyfoto viser tydelig at mye av Wilses og Rosings gamle formale hage med singelganger, hasselhekker og dyrkningsfelt er relativt intakte.

1953-1990: Fire sogneprester bor på gården i denne perioden. Hagen gror mer og mer igjen, og den blir ansett for å være for stor til at prestene kan klare å vedlikeholde den. Spirea, sibirkornell og buskmure plantes ved dammene og nærmest huset. En kastanje blir plantet sentralt i rundkjøringen foran hovedinngangen.

1986: Per Kristian Skulberg dokumenterer verneverdiene i forbindelse med fredningssaken, og foreslår at Spydeberg kommune vurderer å ta i bruk hovedbygningen som kommunal representasjonsbolig.

1991: Hovedbygningen, stabburet og hagen med dammene blir fredet.

1991: Sogneprest Trygve Botnen gjør en stor innsats med å rydde kratt og buskas slik at hagens strukturer igjen blir synlige.

1995: Etter en undersøkelse av vegetasjon og fauna i og ved dammene blir det gjennomført en opprensning og restaurering med midler fra fylkesmannen. Prosjektet ledes av seniorforsker Olav Magnus Skulberg, NIVA.

2002: Madeleine von Essen skriver en rapport om hagens historie

2007: Stiftelsen Spydeberg prestegård dannes 23.09.07. Stiftelsen kjøper hovedbygning, stabbur og hagen ved prestegården i 2008.

2011: Hagearkeologisk undersøkelse gjennomføres.

2012-2018: Formalhagen restaureres og lysthuset ved Langdammen rekonstrueres.

3.3 Restaureringshistorikk

I Spydeberg har det vært en langvarig interesse for Wilse, og det finnes mye kunnskap i lokalbefolkningen både om Wilse og hans arbeid. Det er dette engasjementet som fører frem både til opprettelsen av stiftelsen Spydeberg prestegård og etthvert restaureringsprosjektet for hagen.

Den hagearkeologiske undersøkelsen som ble gjennomført i 2011 undersøkte om de opplysningene man hadde om Wilses formalhage stemte med funn i grunnen. Det viste seg at arkeologien kunne verifisere mange av de opplysningene man hadde om hovedtrekkene i hagens organisering. Man fant blant annet grusgangene og tydelige spor etter altanens grunnflate. Det ble også funnet stolpehull til gjerder, portstolper og steinsamlinger som kan ha vært fundament for statue, urne og obelisk. Dette ga et godt grunnlag for å lage en plan for restaurering og rekonstruksjon av Wilses formalhage.

Prosjektet ble gjennomført med Stiftelsen Spydeberg prestegård som byggherre. Madeleine von Essen hadde hovedansvaret for det historiske grunnlaget, og Anne Kaurin i Villvin landskap utarbeidet en restaureringsplan.

Restaureringen ble gjennomført med midler fra Riksantikvaren, og Spydeberg Sparebank og Sparebankstiftelsen DNB.



Dette bildet fra sommeren 2010 viser hageanlegget før restaureringen.
Lindetreet som Wilse plantet stod helt frem til 2011. Foto: Per Kristian Skulberg

4.0 Anleggets delområder

Område 1: Formalhagen

Område 2: Gresslette

Område 3: Landskapshagen

Område 4: Langdammen

Område 5: Nordre del av eiendommen



Spydeberg prestegård - forvaltningsplan			MARKERUD ANS	SIST KORRIGERT	TYPE TEGN / TEGNINGNR.
TEGNET	KONTROLL	MALESTOKK	TEGNET DATO	OMRÅDEINDELING Dagens situasjon	
KS	JH	1:500	04.01.2020		

4.1 Formalhagen - område 1

Formalhagen er delt inn i seks kvarterer som alle har ulikheter i form og størrelse. Den restaurerte formalhagen består av prydkvarteret, urtekvarteret og de fire nyttehagekvarterene A,B,C,D for dyrking av bær og grønnsaker. Denne delen av hagen rommer også det som engang var et planteskolefelt for frukttrær, altanen med den lille dammen nedenfor og prydelementer, slik som pyramiden helt syd i hagen.

Den restaurerte formalhagen samsvarer både med planen Wilses tegnet og funn som ble gjort ved hagearkeologien. Wilses plan og perspektivtegningen han også laget av anlegget viser imidlertid ulike variasjoner for enkelte elementer i hagen. Dette kan forklares ved at de er laget på ulik tid. Det kan også være at variasjoner er gjort, enten av ham selv eller av de som har overført tegningen til kobberstikk, for å kunne synliggjøre de ulike elementene i hagen bedre. Planen og perspektivtegningen har vært førende for restaureringsarbeidet med formalhagen.

Funnene i hagearkeologien gir flere konkrete holdepunkter for de ulike elementenes plassering i hagen, men løser ikke alle spørsmål knyttet til hagens plan. Resultatet av restaureringen baserer seg i stor grad på målepunkter og funn. Tolkning var nødvendig der man ikke hadde sikre opplysninger å forholde seg til.

Formalhagen er gjenskapt med et klart formål å vise hagen slik den var da Wilses bodde på prestegården. Ved alle valg av planter i formalhagen bør man derfor søke å finne planter og plantemateriale som man vet har vært dyrket i hagen, eller som ut fra Wilses beskrivelser er kjent dyrket i denne perioden. Det finnes utfyllende materiale med plantelister, både i vedleggene til forvaltningsplanen og i Wilses tekster om hagebruk i Norge, som må være utgangspunktet for all dyrking i formalhagen. Samtidig er det viktig å nevne at det også vil være nødvendig å tilpasse seg praktiske forhold. Det kan for eksempel være tilfelle der historisk materiale ikke er tilgjengelig, eller de historiske plantene har så stor problematikk i forhold til ulike plantesykdommer at det vil være nødvendig å finne erstatninger som fungerer bedre.





Wilses prospekt fra 1778 viser prydkvarteret foran hovedbygningen. (utsnitt)

Prydkvarteret syd for hovedhuset

I bildet til høyre ser man prydkvarteret slik det er i dag. Det unge lindetreet har kommet som et skudd fra den gamle stubben etter linden som falt i januar 2011.

Kildene var ikke tilstrekkelige til å gjennomføre en detaljert plan for beplantningen av prydkvarteret til slik det var da Wilse anla det. I Wilses prospekt kan man kun se at kvarteret har en form for omramming og at det i hjørnene enten står haveurner eller lave runde formklippede busker. Wilse skriver detaljert om hvilke planter som vokste i kvarteret, og flere av disse er relativt høye. Prydkvarteret må derfor, i hvert fall på sommerstid, ha vært mye frodigere enn det prospektet viser.



4.2 Prydkvarteret - Dagens situasjon

Komposisjon

Løsningen for prydquarteret, med et mindre sirkulært bed i senter og med grusgang rundt, er basert på tolkning med bakgrunn i andre kjente hageanlegg fra 1700-tallet. Kvarteret har også fått en annen utforming enn planene for restaureringen viser. Dette skyldes at man ønsket en reduksjon i arealet til grusganger for å oppnå større areal til bedene.

Linden

Lindetreet som stod igjen helt siden Wilses tid falt over ende i 2011. Stubben og roten som stod igjen ble delt. Den ene delen ble satt i kanten av kvarteret mot øst. Fra denne har det kommet et stammeskudd, som er i ferd med å bli et pent lite tre, tilsvarende det man ser i Wilses egen prospekttegnning av hageanlegget. Den andre delen er plassert på gressarealet helt syd i hagen.

Murene

Kvarteret er hevet ved hjelp av murer for å få en plan flate og for å sikre at det har dypt nok jordsmonn til plantene som vokser der. På det høyeste nivået er muren 72 cm. Det ble funnet en god del stein nedenfor kvarteret, noe som kan tyde på at det også tidligere har vært gjennomført en form for oppbygging. Wilse nevner i sin beskrivelse av anlegget at han planlegger å lage et forhøyet parterre ved hovedbygningen. (v. Essen, Kilder, s. 22) Murene slik de fremstår etter restaureringen, er noe mer markante enn murene han selv klarte å bygge opp i sin hage. Wilse skriver at det meste i hagen ble gjort med hans egne hender. (v. Essen, Kilder, Vedlegg 2, s. 23)

Vegetasjon

Ved inngangen er det plantet to små grantrær som er klippet slik at de har en kjegleform. Buskrosene, *Rosa majalis* 'Foecundissima', *Rosa gallica* 'Versicolor' og *Rosa gallica* 'officinalis', står i rekke langs tre av sidene i kvarteret. Stauder, slik som peoner, asters, nelliker, brennende kjærlighet, aurikler, storhjelms, stokkroser og noen ettårige sommerblomster som tagetes fyller bedene i kvarteret. Plantene er hentet fra Planteavsamlingene som finnes ved Gamle Hvam museum, Botanisk hage i Oslo samt fra private hager der det er bevart gammelt plantemateriale.

I bedet midt i kvarteret er det plantet en tysbast (*Daphne mezereum*). I sine reisebeskrivelser forteller Wilse at han observerer denne planten på Nesodden. (Wilse, 1791, s. 14) Den vokser vilt i deler av landet, og Wilse skriver at den har kvaliteter som gjør den egnet til også å vokse i hagene. Wilse skriver noe senere at det vokser tysbast i prydhagen. (v. Essen, Kilder, Vedlegg 2, s. 15)

Dagens situasjon

De mest voksekräftige av plantene har i løpet av de siste årene bredt seg ut over slik at de har en for dominerende plass i kvarteret. Enkelte har også frødd seg på steder de opprinnelig ikke stod. Rosebuskene har også vokst kraftig. Røttene fra kanelrosene som står ved steinmuren setter rotskudd inn i bedene og i muren slik at buskens utbredelse begynner å bli vanskelig å kontrollere. I prydquarteret er det i dag et felt der skvallerkål har etablert seg blant staudene.



4.3 Planter som befant seg i prydkvarteret etter restaureringen med angivelse av hvor de kommer fra.

Listen er utarbeidet av Madeleine v. Essen.

Rosene i hekkene (*Rosa gallica* 'Versicolor' og 'Officinalis', apoteker-rose, og *Rosa majalis*, kanelrose): fra Engebråten/Gaarder planteskole på Ås.

Blåhjelmskål, *Aconitum napellus*, som hekk ved huset.
Fra et bed i den Engelska parken på Ulfåsa herregård i Sverige (barndomshjemmet til hagehistoriker Madeleine v. Essen). Avbildet på et kart i 1814.

Aurikler, *Primula x pubescens*
Noen er fra Oldemorshagen i Botanisk hage på Tøyen og noen fra Planteavsamlingen på Gamle Hvam museum på Romerike. Resten er alet opp fra frø.

Tusenfryd, *Bellis perennis*
Noen er fra Gamle Hvam museum. Resten er dyrket fra frø.

Busknelik, *Dianthus barbatus*
Kommer fra Lensmannsgården i Strandfjorden i Grimstad.

Virginiaaster, *Aster novi-belgii* Fra Vågård på Ringerike.

Bitteraster, *Aster sedifolius* Opprinnelig fra Bærums Verk. Hentet til Prestegårdshagen fra Oldemorshagen på Tøyen.

Luktaster/kleimeaster, *Aster novae-angliae*
Fra Ulfåsa herregård i Sverige.

Tysbast, *Daphne mezereum*: Fra Maridalen i Oslo

Brennende kjærlighet/ildtjæreblom, *Lychnis chalcedonica*:
En plante er fra Gamle Hvam og resten fra planteskole.

Julerose-*Helleborus nivalis*: Fra husmannsplass på Ulfåsa i Sverige.

Blåveis-*Hepatica*: Fra Maridalen og Blåsen.

Klosterklokker-*Leucojum vernum*: Fra Elin Conradis hage på Røa i Oslo.

Stauder og 2-årige planter fra Blåsen på Stabekk:
(Hage fra 1913 anlagt av oldemoren til Madeleine v. Essens mann)
Frue-/dag-/nattviol-*Hesperis matronalis*
Moskuskattost- *Malva moschata* (Mariaroser/fløyelstjæreblom-*Lychnis coronaria*
Klosterpeon, *Paeonia officinalis* Bondepeon, *Paeonia festiva* fl.pl., Kongslys-*Verbascum thapsus*,
Fjærnellik-*Dianthus plumaris* (på muren under rosehekkene)

Planter fra Linné-trädgården i Uppsala:
De samme prydplantene som Wilse fikk frø av fra Carl von Linné i 1769.
Sibirnøkketunge, *Ligularia sibirica*
Nikkosalvie -*Salvia nutans*, Løvehale- *Phlomis tuberosa*

Stauder og sommerblomster fra planteskolen til Axel Wiig på Mysen:
Mesteparten av frøene er fra de svenske firmaene Impecta og Runåbergs, som har spesialisert seg på frø av gamle planter.

Aurikler-*Primula x pubescens*, Hornviol - *Viola cornuta*, Tusenfryd - *Bellis perennis*, Bergaster - *Aster amellus*, Engnellik - *Dianthus deltoides*, Stokkroser- *Alcea rosea*, Orientvalmue- *Papaver orientale*, Solsikke-*Helianthus annuus*, Blomkarse -*Tropaeolum*, Fløyelsblomst-*Tagetes*, Kinanellik-*Dianthus chinensis* (på muren under rosehekkene), Gullupin-*Lupinus aurea*



4.4 Wilses planteliste for prydkvarteret

Wilse foreslår generelt at man bruker gressløk og isop til omramminger i vårt nordlige klima istedenfor buksbom. Han mener også at man bør forsøke å benytte for eksempel bærbusker, slik som rips, til lave, formklippede kanter, ved at disse kontinuerlig klippes hardt tilbake. (V. Essen, Kilder, Vedlegg 2, s. 22)

Stauder:

Galanthus nivalis - snøklokke
Helleborus niger- julerose
Crocus sativus - safrankrokus
Matthiola bicornis- vårlevkøy
Daphne mezereum- tysbast
Tussilago farfara - hestehov
Hepatica nobilis - blåveis
Primula auricula - aurikkel
Tulipa - tulipaner
Viola odorata – marsfiol
Plantanthera bifolia - nattfiol
Lychnis chalcedonica- brennende kjærlighet
Paeonia officinalis- klosterpeon
Paeonia x festiva: bondepeon
Lupinus polyphyllus- hagelupin
Papaver - valmue
Aconitum napellus: storhjem
Verbascum thapsus - filtkongslus
Helianthus annuus - solblomst/Solsikke
Alcea rosea – praktstokkrose
Asters – flere varianter
Solidago altissima - kanadagullris
Astragalus alopecuriodes (inget kjent norsk navn)
Colchium autumnale – tidløs
Bellis perennis - tusenfryd
Dianthus barbatus - børstenelliker

Ettårige blomster:

Dianthus chinensis med navnesorten 'Carl Geblein' etter gartneren Geblein som bodde i Christiania i Wilses samtid. Kinanellik er en staude i vårt klima i dag, men Wilse nevner den som ettårig
Tagetes- fløyelsblomst både småblomstrede og de større.
Adonis annua Phoenicia - høstadonis
Impatiens balsamina – hagebalsam
Zinnia peruviana - zinnia



4.5 Frø fra Linné

De ettårige plantene som ble alet opp fra frøene Wilse fikk tilsendt fra Linné, blomstret samme sesong, men rakk ikke å sette modne frø. Det gikk også fint med spiring for staudene, men disse plantene bukket under pga. lite oppfølging i 1770 da Wilse var på reise i København.

Oversikt over frø til planter som Wilse fikk fra Linné:

Linum perenne- berglin
Fagopyrum tataricum - sibirsk bokhvete
Robinia caragana/arborescens – sibirertebusk
Ceratocarpus arenarius - inget kjent norsk navn
Amethystea caerulea – blå amethystea
Salvia nutans – salvie (nikkende)
Salvia haematoes - salvie
Delphinium peregrinum - ridderspore
Delphinium grandiflorum - kinaridderspore
Dracocephalum sibiricum - stordragehode
Dracocephalum peltatum - inget kjent norsk navn
Phlomis tuberosa – (“jerusalem salvie”)
Astragalus uliginosus - inget kjent norsk navn
Cineraria sibirica syn. Ligularia sibirica - sibirnøkketunge
Cnicus cernuus - inget kjent norsk navn
Cornucopiae cucullatum - inget kjent norsk navn
Med flere (Listen er altså ikke helt fullstendig)



Den flerårige berglinen blomstrer vakkert i kvarteret nedenfor altanen.

Wilse lærte botanikk i København, 1759, av Jørgen Tyge Holm som hadde vært elev hos Linné ved universitetet i Uppsala. Da Wilse ble sogneprest i Spydeberg i 1768, skriver han til Linné og forteller om sin ambisjon om å undersøke hvilke planter som lar seg dyrke frem i det nordiske klimaet. Linné sender frø av herdige planter som Wilse lykkes med å dyrke frem. I dag finner vi både berglin og bokhvete i hagen.

Anbefalt tiltak:

Utvekslingen av frø med Linné er svært interessant og et meget sjeldent fenomen her i Norge. I prestegårdshagen bør man ha en ambisjon om å dyrke flere av plantene i frølisten fra Linné og samtidig legge vekt på formidlingen av Wilses botaniske undersøkelser. Man har tidligere fått oversendt noen frø fra Linnéhagen i Uppsala, og dette vil sikkert kunne la seg gjøre igjen. Informasjon til de besøkende om kontakten mellom Wilse og Linné kan også formidles med et enkelt skilt. (se s. 30). Korrespondansen mellom Wilse og Linné ligger i arkivene ved The Linnean Society i London.

4.6 Prydkvarteret - Forslag til søknadspliktig tiltak

For å få et uttrykk som passer til 1700-tallets idealer for denne type blomsterkvarter er en grundig gjennomgang og opprydding i feltet nødvendig.

Det bør tilstrebes et uttrykk der det er litt mellomrom mellom de ulike plantertene, slik at hvert planteslag står for seg. Komposisjonen av prydkvarteret foreslås justert noe slik at man bedre kan komme til plantene i de ytre delene av bedet.

For å oppnå dette tas først alle staudene i kvarteret ut og renses for ugress. Plantene settes så i et ventebed (NB. ugressfritt). Når kvarteret er helt ugressfritt, er det klart for innplanting igjen. Det anbefales å la bedet stå uten planter minst en sesong for å være sikker på at alt rotugress er fjernet. En plan for innplanting av staudene lages i løpet av 2020.

Plantevalg til prydkvarteret

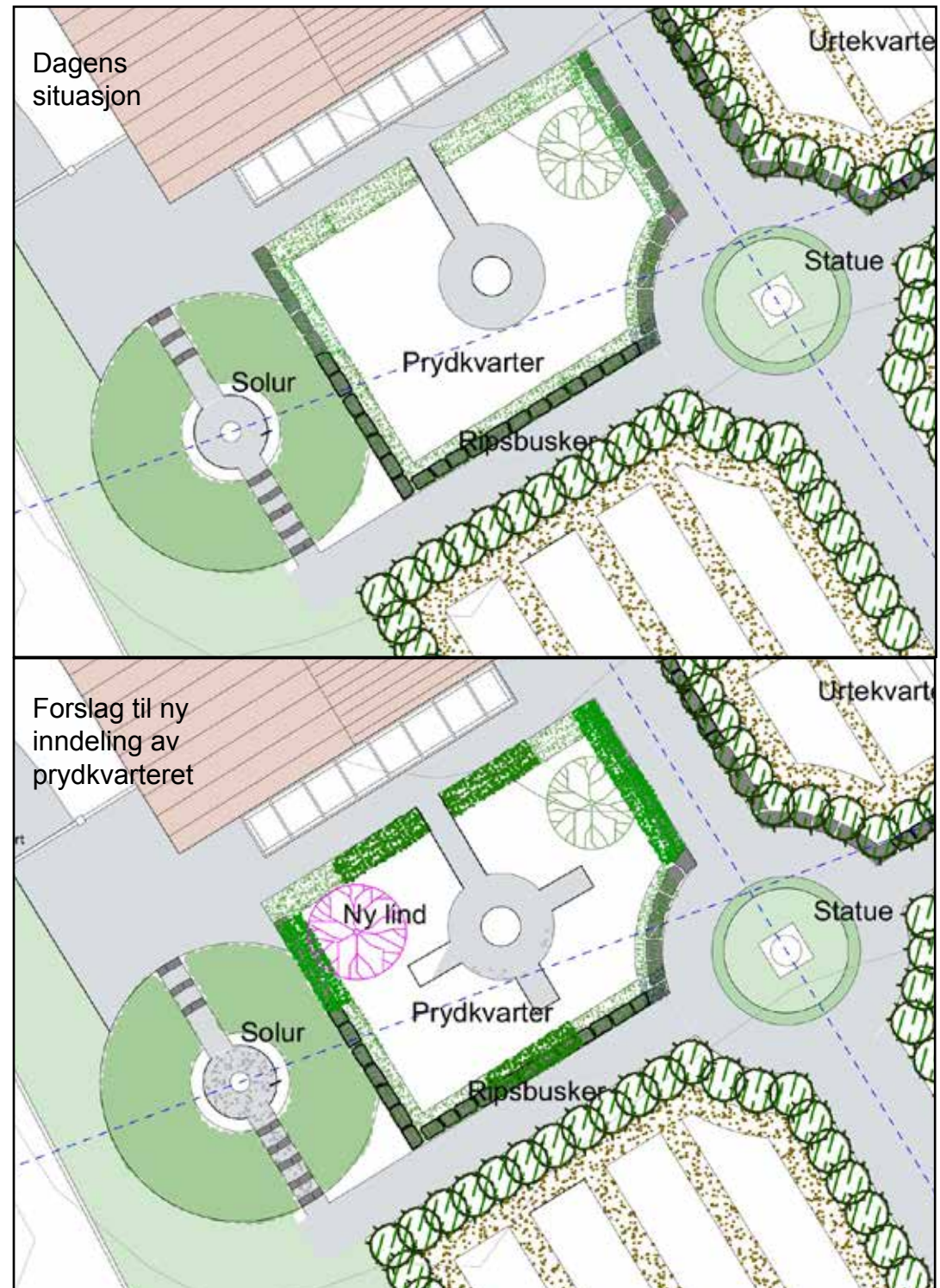
Både ved reetablering av prydkvarteret, og hvis man ser behov for endringer av plantene i dette partiet i fremtiden, bør man i hovedsak forholde seg til plantene som Wilse selv nevner har stått her. (Se liste s.14, 16 og 17) Samtidig er det mulig å benytte planter som Wilse nevner i sine tekster der han forteller om blomstrende planter som passer i norske hager. (Se vedlegg 3)

Rosehekkene

Rosehekkene som i dag rammer inn prydkvarteret kan også med fordel endres noe. Kanelrosen som står langs muren har så kraftig spredning med rotskudd at den ikke egner seg her. Gallica rosene fungerer fint som en hekk, men rekken som står langs grensen mot soluret bør fjernes da disse ikke trives like godt, og plassen bedre kan benyttes til høyere stauder.

Kant rundt grusganger i prydkvarteret

I dag er det ingen fast kant mellom grusgangene og bedene. Det bør vurderes en løsning der man har en fast kant slik at man får en klar avgrensning. En løsningen må både i materialbruk og uttrykk være kjent benyttet i siste del av 1700-tallet.





Gran klippet i kjeGLEform ved inngangen til prydkvarteret.

Formklippet gran

De to formklippede granene var opprinnelig planlagt klippet i pyramideform med flate sider, slik man blant annet finner dem i Linnés hage i Uppsala. I og med at plassen er begrenset, anbefales det beskjæring som gir en smal pyramide slik som bildet fra Fredensborg viser. Ved inngangen til formalhagen gjentas på denne måten formen til trepyramiden sør i hagen. Dette bidrar til en større helhet i hagens komposisjon.

I dag er grankjeglene 170 cm høye og 90 cm på det bredeste. Dette er passende mål for disse elementene. Tilbakeskjæringen av fjorårets skudd til omlag det halve gjøres hver vår. I og med at granene allerede er ganske omfangsrige, kan det bli vanskelig å oppnå en pyramideform uten at de blir for store. Det anbefales i så fall å starte på nytt med to nye grantrær og følge opp klippingen godt hvert eneste år. Dersom man erstatter granene med to yngre gran som er klippet i pyramideform er tiltaket å regne som alminnelig skjøtsel.



Barlind klippet i pyramideform ved Fredensborg slott i Danmark

Barlind er en enklere plante å holde formklippet enn granen, men Wilse anbefaler nettopp i sine tekster at man her til lands bør sette pris på våre naturlige trær fremfor det han beskriver som "den dødgrønne tax". Det er derfor et viktig poeng at det er gran som benyttes til pyramidene.



Lindetreet som har kommet som et stammeskudd fra den gamle stubben er blitt et fint lite tre.

Lindetreet

Lindetreet beskjæres slik at det beholder dagens stammehøyde opp til kronen på 155 cm. Kronen beskjæres hvert år på ettersommeren og gis en kuleform med diameter på 180 cm., slik at det samsvarer med størrelsen i Wilses perspektivtegning.



**Anbefalt søknadspliktig tiltak -
Innplanting av en lind i vestre del av prydkvarteret.**

I Wilses prospekt over hagen står det to mindre lindetrær på hver side av prydkvarteret. (se s. 12) Det ene treet har blitt stående helt frem til vår tid, og falt som et stort tre i 2012. Et skudd fra stubben har blitt alet opp til et nytt tre. Det andre treet i Wilses prospekt har man ikke kunnskap om. Wilses prospekter er så nøyaktige i sin gjengivelse at vi må anta at det i hans tid var to lindetrær symmetrisk plassert i forhold til gavlveggen på hovedbygningen. Det anbefales at et lindetre plantes inn slik at man oppnår symmetrien som vises i tegningen. Det beste vil være å ta en skuddstikling av treet som kommer opp av den roten som ble plassert syd i hagen. La denne stiklingen slå rot, og så bygge opp et nytt tre med samme stammehøyde som det andre.



4.7 Mistbenkene

Rett under stuevindueene til prestegården står fire mistbenker som benyttes til varmekjære vekster. Her kan man dyrke for eksempel gresskar, squash og for den saks skyld melon. Mistbenkene ble opprinnelig også benyttet til å dyrke frem grønnsaksplanter tidlig på våren. I benken var det et lag med løv og hestemøkk i bunnen. Dette ga varme til jorden over i komposteringsprosessen.

Wilses mistbenker hadde opprinnelig en matre av halm som ble lagt over vekstene på kalde dager og på natten. Til de rekonstruerte benkene ble det valgt pleksiglass som er enklere å benytte og som gir færre driftsoppgaver.

Benkene er to meter lange og bygget av umalt plank. Den øverste listen, som lokket/vinduet hviler på når benken er lukket, er malt hvit.



I sesongen 2019 ble det plantet ulike varianter av squash i mistbenkene.

Wilse skriver at han hadde disse vekstene i oppal i mistbenken:

- Alle slags kål- hvit, grøn, blom savoy etc
- Kålrabi
- Lactuk/Lactuca sativa - sallat
- Karse, Reddiker, Persille, Sellerie,
- Grønnsaker
- Poteter (små gule) Kan være den danske sorten Æggeblomme
- Braate neper (fiolette) Disse nepene er kjent brukt til dyrkning i svedjebruket/bråtebrenning. Betene som Wilse nevner egner seg antagelig også til dette.
- Boffeldstke haverøer. Dette er det gamle danske navnet på det vi i dag kaller mainepe.
- Asparges



4.8 Urtekvarteret

Urtekvarteret er opphøyet ved hjelp av en steinmur. Langs kanten er det plantet stikkelsbær av sortene Hedda, Øjebyn, 'Hinnomäki Gul' og 'Hinnomäki Rød'. Inne i feltet er det tre felt som igjen er delt inn i 4-5 rader for hvert krydderslag. Urtene med sterk spredningsevne, slik som mynten, står i en ramme av tre som skal hindre at de blir for omfangsrike. Urtene står delvis innenfor en ryddig struktur og delvis utenom denne. Urtene i bedene er en variert og interessant samling av flere urter som ikke er like kjent i dag. Alle urtene er kjent i bruk på 1700-tallet.

Urtekassene er 65-68 cm x 142 cm

I dag dyrkes disse urtene i bedene:

Benedikturt, karvekål, kranssalvie, sibirnøkketunge, sumpmjelt, krusmynte, vinrute, sitronmelisse/hjertensfryd, pepperrot, peppermynte, abrodd, (rein-fann), balsamblad, løpstikke, isop og spansk kjørvel.

Wilse skriver at han har disse urtene i hagen:

Mentha 'Crispa' - krusmynte
 Melissa officinalis – sitronmelisse/hjertensfryd/balsam
 Ruta graveolens - vinrute
 Artemisia abrotanum : abrodd/ambra

Wilse forteller at bøndene også dyrker:

Elen R: Ambra syn: Artemisia abrotanum : abrodd
 Levisticum officinale - løpstikke
 Tanacetum vulgare – regnfann
 Melissa officinalis – sitronmelisse/hjertensfryd/balsam

Wilse skriver at han høster karvekål (*Carum carvi*). Det er fint å ha den med i urtekvarteret, selv om han antagelig høstet på engene der den vokser vilt. (Wilse, Skrifter i utvalg, Valdisholm s. 224)

Wilse anbefaler også en rekke andre urter i sine tekster. Disse må også gjerne dyrkes i urtekvarteret.



Anbefalt tiltak

Det anbefales en opprydding i feltet slik at plantene blir plassert i tydelige rekker innenfor et symmetrisk system. Linjeføringen mellom planterekkene skal være presis. Plantene som trenger omramming av treverk bør settes i en av hovedradene, slik at man får to rader med planter uten omramming og en rad med treomramming. Det anbefales et jorddekke utenfor planterekkene med treflis for å begrense frøsådd ugress i feltet. Tiltaket er å regne som alminnelig skjøtsel



Skadedyr

Det har vært et stort problem med angrep av larvene til stikkelsbærbladvepsen som har spist praktisk talt alle bladene på ripsbusker og stikkelsbærbusker i sesongen 2019. Siden Stikkelsbærbladvepsen overvintrer i jorden under buskene, er et tiltak som kan hjelpe å bearbeide jorden i det øverste jordlaget tidlig på våren (mars/april). Dette vil kunne knuse puppene som ligger i det øverste jordlaget. Det er også viktig å sjekke bladene på våren og se etter egg på undersiden. Disse bladene fjernes.

Et mer omfattende tiltak er å ta bort det øverste jordlaget under buskene i en dybde på 5-10 cm tidlig på våren, slik at overvintrende pupper fjernes. Dette kan vurderes hvis bearbeiding av jorden ikke er tilstrekkelig.

Hagen skjøttes etter økologiske prinsipper, så sprøyting med kjemisk ugressmiddel er ikke aktuelt. Dersom problemet blir like stort neste sesong, anbefales å fjerne stikkelsbærbuskene og plante en dobbel kant av isop (*Hyopposus officinalis*) rundt urtekvarteret.



4.9 Nyttehagekvarterene A, B, C og D

I disse feltene dyrkes en rekke ulike grønnsaker sammen med endel andre nyttevekster som vi vet Wilse også hadde i sin hage. Blant annet dyrkes det ulike arter av tobakk (*Nicotiana rustica* og *N. tabacum*), som var en populær urt på 1700-tallet. Her dyrkes også bokhvete og blå berglin, som vi kjenner til at Wilse fikk fra Linné, og som han klarte å få i blomst første sesongen i 1769.

Generelt om dyrking i nyttekvarterene

Forholdet mellom dyrkningsbedene og de flislagte tråkkgangene. På våren legges det treflis i gangene mellom dyrkningsbedene og i stien rundt feltet på innsiden av ripsbuskene. For å opprettholde et historisk riktig uttrykk av dyrkningsfeltene og sikre god drenering for plantene er det viktig at dyrkningsbedene har en overhøyde på 10-15 cm i forhold til gangene rundt. Dersom gangstiene blir for høye, bør man fjerne lag av gammel sagflis slik at nivået senkes.

Planting og såing i feltene

Historiske kilder gir informasjon om rad- og planteavstand for mange grønnsaksvekster. Disse fraviker ikke nevneverdig de dyrkningsanvisningene vi har i dag. De er på samme måte tilpasset den enkelte plantes behov for plass til å utvikle seg gunstig. Sårådene har mest sannsynlig både vært langsgående og tverrgående i forhold til feltets form, og tilpasset det som er praktisk for planteantallet for den enkelte vekst.

Frøstander og frøsanking

På Wilses tid var tilgangen på såfrø begrenset. Det var derfor helt vanlig å la noen av plantene i nyttehagen få stå slik at de begynte å danne frø som kunne høstes og sikre neste års grøde. Uttrykket i en nyttehage på 1700-tallet ville derfor på sensommeren alltid ha vært preget av at en del grønnsaksplanter fikk blomstre og danne frøstander.

Alen

Den gamle måleenheten alen har vært definert ulikt opp gjennom historien. På Wilses tid tilsvarte den 62,7 centimeter. Dette målet er benyttet ved beregningen av flere elementer i hagens plan.



Flerårig ugress

De fire nyttekvarterene har et stort problem med det flerårige ugresset snelle (åkersnelle/skogssnelle) som har etablert seg i feltene. Dette gir ekstra arbeid med lusing hver sesong. Foreløpig har man håndtert dette greit, og feltene har blitt luket jevnlige gjennom sesongen slik at det ikke skjemmer anlegget. Dersom dette på sikt blir mer problematisk og vanskelig å håndtere, vil antagelig løsningen være å legge to og to felt brakk gjennom 1-2 sesonger for å tyne ut ugresset.

Kompost

Hvert år tilføres kukompost og hønsegjødsel til hver rad i nyttehagen. Kompost fra innkjøpt hageavfall tilføres også med jevne mellomrom. Det produseres lite egen kompost i anlegget, men ved det lille veksthuset i område B er det en komposthaug for hageavfall.

Kort om drenering i område 2

Ved restaureringen ble det ikke gjennomført drenering i formalhagen, men i området syd for det inngjerdede området var det nødvendig å legge drenering.

4.10 Nyttekvarter A

Dagens situasjon:

Dette feltet har en omramming av ripsbusker med sortene: Rød hollandsk , Hvit hollandsk, Rosetta og Jonkher van Teetz.

I det ene dyrkningsbedet er det et felt hvor jordskokk står permanent, mens resten av bedene dyrkes med ulike grønnsaker i sesongen.

Areal

Hele feltet er 15x11 m.

De fire radene i feltet er 125 cm brede/to alen.

Gangstiene er 62 cm brede/en alen.

Skadedyr

Som nevnt under punkt 4.8 har det vært et stort problem i 2019 med angrep av larvene til stikkelsbærbladvepsen som har spist praktisk talt alle bladene på ripsbusker og stikkelsbærbusker i sesongen 2019. Siden Stikkelsbærbladvepsen overvintrer i jorden under buskene, er et tiltak som kan hjelpe å bearbeide jorden i det øverste jordlaget tidlig på våren (mars/april). Dette vil kunne knuse puppene som ligger i det øverste jordlaget. Det er også viktig å sjekke bladene på våren og se etter egg på undersiden. Disse bladene fjernes.

Et mer omfattende tiltak er å ta bort det øverste jordlaget under buskene i en dybde på 5-10 cm tidlig på våren, slik at overvintrende pupper fjernes. Dette kan vurderes hvis bearbeiding av jorden ikke er tilstrekkelig.

Hagen skjøttes etter økologiske prinsipper så sprøyting med kjemisk ugressmiddel er ikke aktuelt. Dersom tiltakene med bekjemping ikke løser problemet, anbefales det å fjerne ripsbuskene og heller plante solbær som er mer motstandsdyktig mot insektet.

Ripsbuskene har dårlig tilvekst, og det er svært mye mose på grenene, noe som bidrar til et fuktig mikroklima. Antagelig skyldes dette for mye vanning som ikke er gunstig for buskenes rotutvikling. Mer regelmessig styring av vanningsystemet vil bidra til bedre kontroll på vanning i nyttekvarterene. (Se eget punkt om vanning s. 31)



I kvarter A har skolehagen hatt sin egen rad der elevene i 5.klasse setter poteter på våren. Etter sommeren kommer de tilbake som 6. klassinger for å høste grønnsaker til en god høstsuppe.



Foto: Mari Gullåsen

4.11 Nyttekvarter B

Dagens situasjon

Dette feltet har en omramming av solbærbærbusker av sorten Kristin E. I det midtre bedet dyrkes det berglin som er en flerårig plante.

Areal

Hele feltet er 15 x 8 m.

De tre radene i feltet er 125 cm brede/to alen.

Gangstiene er 60 cm brede/en alen.

Skadedyr

Stikkelsbærbladvepsen er ikke en problematisk skadegjører på solbær.

Beskjæring av bærbuskene i kvarter A og B

Det bør gjennomføres foryngelsesbeskjæring av bærbuskene tidlig på våren hvert år. Tynning av skuddene gir mer luft og lys inn i busken, noe som er gunstig for å forebygge mot soppsykdommer. Eldre skudd fjernes til fordel for de yngre. En tommelfingerregel er at skudd som er fem-seks år gamle fjernes hvert år, slik at busken hele tiden bare har skudd som er 1-5 år gamle.

Beskjæringen har både til formål å gi god avling fra bærbuskene, samtidig som den gjennomføres for å få en jevn og pen form på buskene i hekken. Skudd som skiller seg ut ved å være høyere enn de andre og lave hengende skudd ut til sidene fjernes.

Nyere bærsorter slik som Kristin E, har en mer opprett vekst enn solbærbusker hadde da Wilse dyrket hagen. For å få et uttrykk som ligner på hagen slik den var i siste del av 1700-tallet, er det derfor viktig at man holder buskene noe lavere enn de blir uten en viss beskjæring. Etter beskjæring skal buskene ikke være høyere enn at en voksen person skal kunne se inn i kvarterene over buskene. Det anbefales en høyde på ca. 150 cm.



4.12 Nyttekvarter C og D

Dagens situasjon

Disse feltene har i de siste to årene hatt en omramming med ulike blomstrende planter slik som lavendel (*Lavendula augustifolia*) og edderkoppblomsten (*Cleome hassleriana*). I øvre del av feltene er det satt opp et espalier av grener som gir støtte for ulike bønnearter. Purre danner kant langs den buede siden av feltet. I disse feltene har det stått bladgrønnsaker som salat og dill samt rotgrønnsaker som gulrot, betet, reddik og nepe.

Areal:

De tre radene i feltet er 125 cm brede/to alen.
Gangstiene er 62 cm brede/en alen.

Skadedyr

Tagetes er plantet inn i feltene for å minske risiko for skader fra insekter og nematoder i bakken.

Anbefalte tiltak

I formalhagen bør man holde seg primært til vekstene som Wilse selv nevner i sine skrifter. Det vil også være riktig å velge gamle sorter der det er mulig. Det anbefales å finne gode erstatninger både for lavendelen og edderkoppblomsten.

Til omrammingen av kvarterene kan man godt bruke ettårige vekster fra listen i vedlegg 3. Ønsker man en mer permanent kant, anbefales enten isop (*Hyssopus officinalis*) eller en lav form klippet kant med høyde 30-40 cm av liguster (*Ligustrum vulgare*).





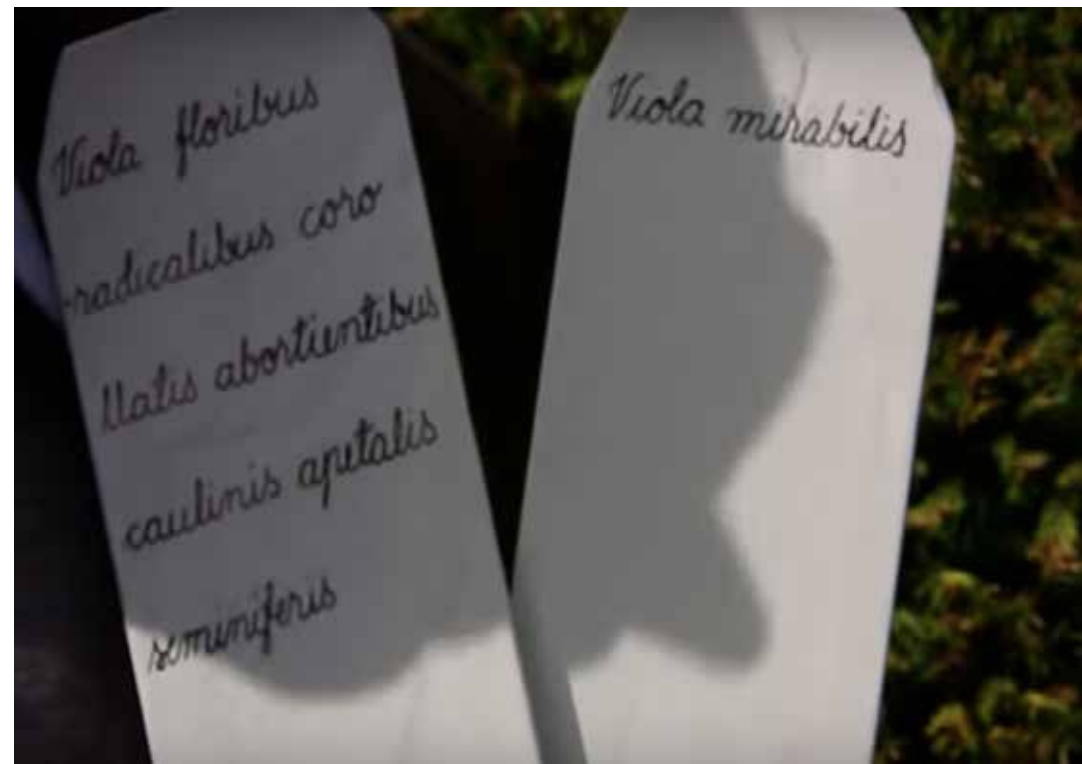
4.13 Planteskilt og informasjonsskilt

De aller fleste vekstene i formalhagens dyrkningskvarterer er merket med plantenavn. For mange er det også laget tilleggsinformasjon som gjør at besøkende kan få vite mer om plantene de ser. Dette er også nyttig for de som skjøtter hagen, slik at de har god oversikt over det som dyrkes.

Skiltene er i dag laget av flate trepinner og smale treplater der teksten er malt på. Skiltene er malt med en grunnfarge i lys blå. Det anbefales å skifte denne fargen til en lys grå farge, da den lyseblå ikke har en historisk forankring og tilfører hele hagen en mengde lyseblå punkter som ikke samsvarer med fargesettingen ellers i formalhagen.

Planteskilt av skifer

I Linnéhagen i Uppsala benytter man tynne skiferplater der den øvre delen er malt med en lys grå farge. Platene er omlag 5-7 mm tykke. Denne type skilt skal ha vært benyttet i hagen på 1700-tallet. Skiferplatene males lyse grå igjen når de skal fornyes.



Planteskilt av metall

Det er også mulig å lage planteskilt av metall i en sort eller sortgrønn farge. Man skriver på skiltene med en hvit tusj og sprayer deretter et lag klar lakk over teksten. På denne måten holder skriften seg godt mot slitasje. Skiltene er pulverlakkert slik at de får god holdbarhet mot rust. Skiltene sprayes sorte/grønnsorte når teksten skal fornyes.



Eksempel på metallskilt som også kan benyttes.



Informasjonsskilt i hagen

Noen steder kan det være fint å kunne fortelle om det som dyrkes i hagen og om hagens historie ved hjelp av noen skilt. Disse må være utformet slik at de passer inn i hagen og ikke forstyrrer hagens uttrykk.

Det anbefales å benytte relativt lave skilt som er lette å sette ut og flytte på ved behov. Skiltflaten bør ikke være større enn et A4 ark.

En praktisk løsning er å lage informasjonen som en vanlig print som lamineres og at denne festes til en skiltplate med dobbeltsidig tape. Vær og vind vil etter hvert slite på de laminerte trykkene slik at de ikke lenger er pene. Skiltene må derfor følges opp med jevne mellomrom og skiftes ut ved behov.

Det er alltid en grense for hvor mye tekst en besøkende vil ta seg tid til å lese. Det anbefales at man fatter seg i korthet. Tester som er gjennomført viser at 30-40 ord pr. skilt er det som fungerer best.



De to bildene viser et skiltstativ som også kan fungere i prestegårdshagen. Skiltet står 50 cm over bakken. Stativet er pulverlakkert og har derfor god motstand mot rust. Den kvadratiske flaten nede på skiltpinnen stabiliserer skiltet når man presser det ned mot bakken.

4.14 Vanningsanlegget

Vanningsanlegget er installert av Brødrene Freberg AS, og det er benyttet pop-up sprederer av type Hunter I-25. Det er plassert en spreder i hvert av kvarterene. Etter krav fra Riksantikvaren er sprederene ikke synlige i anlegget. Det er installert en regnsensor som skal hindre at vanning gjøres på dager med nedbør.

Det er ingått en serviceavtale med Brødrene Freberg som starter opp vanningsanlegget i begynnelsen av sesongen og lukker det ned før vinteren. De har også kommet ved behov i løpet av sesongen.

Dagens situasjon

Erfaringen fra de siste sesongene er at det har vært utfordrende å få gitt riktig mengde vann til dyrkningsfeltene. Det har vært problemer med at vanning ikke har virket i tørre perioder som for eksempel i sesongen i 2018. I 2019 har det vært motsatt, feltene har fått altfor mye vann. Både nyttevekstene og de flerårige plantene bar i sesongen 2019 preg av dårlig vekst knyttet til for fuktig jordsmonn.

Regnsensoren er en god funksjon, men det er vanskelig å vite om denne virker tilfredstillende i et anlegg der det ikke er en hageansvarlig til stede hver dag.

Anbefalt tiltak

Riktig mengde vann er en svært viktig komponent i all dyrkning. Det anbefales en løsning der en person har ansvaret for å følge opp vanningen 2-3 ganger i løpet av uken.

Områder som ikke dekkes av vanningsanlegget må følges opp med sprederer i tørre sommere.

På sikt kan det vurderes å pumpe vann fra brønnen oppe i den gamle frukttré-planteskolen (se kart s.15). Det vil være gunstig som en ekstra vannforsyning i tilfelle kommunen innfører vanningsrestriksjoner i år med lite nedbør.

4.15 Værobsevatoriet med solur

Plassen der soluret er plassert ligger på en liten høyde. Litt nedenfor, i retning syrinlysthuset, gjorde Wilse sine observasjoner av været ved hjelp av utplasserte meteorologiske instrumenter. Plassen er omkranset av to ulike toppspirea (*Spirea salicifolia*) som vokste på dette stedet før restaureringen startet. Hagearkeologien avdekket at det hadde vært en form for trinn opp til den lille plassen. Disse trinnene er anlagt som en tolkning med ny stein. Plassen der soluret står har et dekke av grus. To buede benker uten rygg er plassert på plassen. Wilse skriver selv at det var en benk ved soluret, men vi kjenner ikke utformingen på denne. (v. Essen, Historikk, vedlegg 1, s. 11)

Buskfelt

Spireafeltet har i dag strukket seg for mye i høyden pga. manglende beskjæring. Flere av buskene bærer preg av svak vekst og har skudd med få eller ingen blad. Den svake veksten kan skyldes for mye vann.

Plassen

Plassen er en oval med en bredde på ca. 300 cm. og 280 cm. lengde.

Soluret: Soluret er laget ved restaureringen av Jens Bøhler.

Benker: Benkene er festet til bakken med jern, slik at plasseringen er fast, og de ikke skal kunne vippe bakover når man sitter på dem. Benkene er snekret av Veslestua snekkeri. Benkene er malt med Titan/Zinkhvit linoljemaling fra Engwall og Claesson.

Sokkelen: Soluret står på en dreiet sokkel av treverk som er laget av Veslestua snekkeri. Sokkelen er malt med linoljemaling fra Engwall og Claesson i farge silvergrå tilsvarende farge: NCS 4901-B25G. Sokkelen er 128 cm høy og står på fundament av naturstein.

Forslag til tiltak:

Soluret: Om vinteren bør sokkelen og soluret få en kasse rundt seg som vil skjerme den noe for slitasje og råte i vinterhalvåret. Kassen må ha lufteløker, slik at det blir luftig og tørt inne i kassen.

Benkene: Benkene tas inn om vinteren og lagres på et tørt og luftig sted.



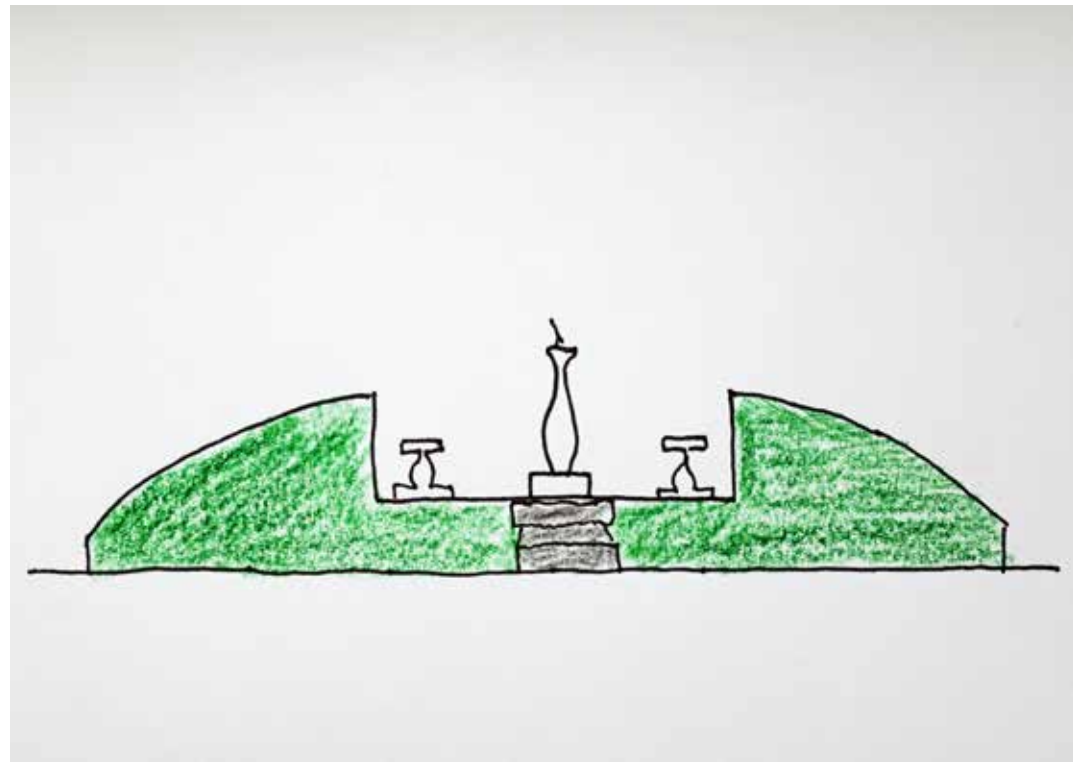


Spireafelt

Anbefalt tiltak

Det anbefales å skjære spireafeltet helt ned til grunnen, gi feltet litt hønsegjødsel og la det skyte opp på nytt. Dette kan med fordel gjøres hvert 6 år eller når det er behov for en fullstendig fornying av buskfeltet. Spireafeltet er et putedannende buskfelt som krever jevnlig beskjæring gjennom sesongen (ca. hver fjerde uke) for å holde formen.

Fra bakkeplan skal formen først ha en vertikal side på ca. 50 cm. høyde. Deretter klippes feltet som en slakt buet flate frem til det høyeste punktet, som er i grensen til den ovale grusplassen der soluret står. Derfra klippes den vertikalt ned til grusdekket. Høyden på feltet skal ligge omlag 50 cm over setet på benkene, slik at buskfeltet danner en lav vertikal vegg bak benkene.



Figuren ovenfor er en snitt-tegning av spireafeltet som viser hvordan profilen av buskfeltet skal klippes.

NB: For å kunne vise hvordan hekken skal danne en rygg bak benkene er disse synlige i tegningen. Den buede hekken omkranser benkene helt frem til trappen, og de vil derfor på stedet ikke være synlige fra denne synsvinkelen.



4.16 Rundell med hyrdinneskulptur

Denne plassen har fått sin form etter Wilses plantegning av hagen. Det innebærer at de fire kvarterene som ligger på hver sin kant av plassen er anlagt med buede hjørner. Her er det en sirkelrund gressrundell med grusgang i ytterkant. Ved den hagearkeologiske undersøkelsen fant man spor av plassen og fundamentet for skulpturen i grunnen.

Gressrundellen har en diameter på 380 cm. Gresskanten skjæres årlig slik at det blir en presis linjeføring.

I senteret av gressrundellen står det i dag en hyrdinneskulptur, lignende den Wilsen tegnet inn i perspektivet han laget av prestegårdshagen. Skulpturen i Wilses prospekt er for utydelig til at man kan se detaljene i hvorledes den var, men sokkelen og skulpturens hovedform og høyde er lesbar. I Wilses tekster finner man beskrevet at det var en spillende hyrdinne, altså med et instrument, og at den var delt i to og laget av terracotta. En gjenskaping av hyrdinneskulpturen måtte baseres på muligheten man hadde til å finne kopier av lignende hyrdinneskulpturer fra samme periode, enten som originale eller som kopier.



Hyrdinneskulpturen

Ved restaureringen av hagen kjøpte man en kopi av en engelsk skulptur fra midten av 1700-tallet; en hyrdinne som holder et lam i armene. Skulpturen er støpt i bly. Sokkelen er tegnet av arkitekt Lars Jacob Hvinden-Haug med utgangspunkt i Wilses prospekt og laget av Veslestua snekkeri.

Skulpturen ble kjøpt fra firmaet H. Crowther Ltd i England.
<http://www.hcrowther.co.uk>

Teknisk info

Skulpturen er 130 cm høy og 33 cm bred.
Sokkelen har målene 51x51 x 108,5 cm.
Speilene er 26 x 52,5 cm.

Fargesetting av sokkel

Linoljemaling: Engwall & Claesson
Grunnfarge: Silvergrå tilsvarende farge: NCS 4901-B25G
Speilene: Titan/Zinkhvit tilsvarende farge: NCS 0402-Y07R
Fundamentet: Bensort



4.17 Prydurne og plassen rundt

I hovedaksens midterste parti ligger en plass der Wilse hadde en prydurne på en sokkel, eller som Wilse selv beskriver dette: «en vase på sitt postament». Vasen og sokkelen er tolket av arkitekt Lars Jacob Hvinden-Haug ut fra kobberstikket som viser prospektet av hagen og laget i tre av firmaet Veslestua snekkeri ved Arne Bøhler.

Anbefalt tiltak:

I overgangen mot gresstrappen nedenfor skal kanten skjæres slik at avgrensningen av plassen får en presis buet kant.

På urnens hanker er det hengt en dekorasjon av tau. Den er tenkt som en erstatning for detaljen som først var planlagt med et klede som svøper krukken inn. I forhold til tidsriktig fremstilling av prydurnen vil det være en fordel at disse tau-lenkene tas bort.



Teknisk info:

Prydurnen er 65 cm høy og 50 bred.

Sokkelen har målene 50,5 x 50,5 x 109 cm

Speilene er 26 x 52,5 cm

Maling er gjort av Malermester Studsrud AS med linoljemaling fra Engwall & Claesson.

Fargesetting prydurne:

Titan/Zinkhvit tilsvarende farge: NCS 0402-Y07R

Fargesetting sokkel:

Grunnfarge: Silvergrå tilsvarende farge: NCS 4901-B25G

Speilene: Titan/Zinkhvit tilsvarende farge: NCS 0402-Y07R

Fundamentet: Bensort



4.18 Dammen i formalhagen

Dammen er tegnet inn i Wilses prospekt og ligger rett nedenfor altanen.

Helt frem til 2018 stod det et stort asketre nedenfor altanen. For å ta hensyn til treets røtter var det nødvendig å velge en moderne teknisk løsning ved gjenskapingen av dammen. Det er benyttet damduk dekket med kulestein. Duken er dessverre ikke lengre tett. I sesongen 2019 har dammen vært tørrlagt. Stiftelsen har reparasjon av dammen som en prioritert oppgave i 2020.

Veksthuset

Et lite veksthus er plassert utenfor hasselheken som står langs eiendomsgrensen mot syd. Veksthuset benyttes primært til oppbevaring av planter på våren før de blir plantet ut i nyttevarterene. Prouksjonen av småplantene til nyttehagen gjøres av et gartneri i nærområdet.



4.19 "Andehuset"/ Renseanlegg

Bygningen er et nytt element i hagen. Det rommer renseanlegg for gråvannet fra hovedbygningen og dammens pumpesystem. Bygningens utforming som et andehus, er gjort for å tilpasse den til det historiske miljøet. Det er ikke planer for andehold i hagen. Huset er oppført av tømmer Jan Erik Fredriksen samtidig med hans restaureringsarbeider i hovedbygningen.



Anbefalt tiltak

Bygningen er fundamentert på støpte elementer som bør forblendes slik at fundamentet ikke blir skjemmende for bygningen. En mulighet er å montere noen rektangulære naturstein rundt de støpte elementene slik at det ser ut som bygningen hviler på hjørnesteiner. Tiltaket inngår i alminnelig drift av anlegget.



4.20 Pyramiden og plassen rundt

I senter av formalhagens sydligste plass står pyramiden/obelisken som Wilse både tegnet inn i kobberstikket og som han beskriver i tekst. Plassen ble funnet i de hagearkeologiske undersøkelsene.

Pyramiden er tolket av arkitekt Lars Jacob Hvinden-Haug ut fra kobberstikket som viser prospektet av hagen. I Wilses egne kommentarer til prospektet beskriver han dekorasjonene med en vindrueranke på den ene siden og en eføyranke på den andre. Teksten på sokkelen i Wilses tegning er ikke mulig å tyde. Wilse skriver at den hadde en passende tekst, og den rekonstruerte pyramiden har derfor også fått akkurat det. På den ene siden står Wilses valgspråk: «Licet omnibus esse beatis» - Det er tillatt enhver å bli lykkelig. På den andre siden står det skrevet: « Fornøy dig i din tids herlighed» som er Wilses valgspråk og en leveregel han gjerne ville dele med flere.

Grusplassen er sirkulær og har en diameter på 630 cm. Gresskanten skjæres hvert år slik at det blir en presis linjeføring.



Teknisk informasjon

Maling er gjort av Malermester Studsrud AS med linoljemaling fra Engwall & Claesson.

Fargesetting pyramide

Grunnfarge: Titan/Zinkhvit tilsvarende farge: NCS 0402-Y07R

Vindrue- og eføyranke: Flere grønne nyanser og blåtoner (ingen spes.)

Forgylling av kulene: 22 karat bladgull.

Fargesetting sokkel

Grunnfarge: Silvergrå tilsvarende farge: NCS 4901-B25G.

Speilene: Titan/Zinkhvit tilsvarende farge: NCS 0402-Y07R.

Fundamenteet: Bensort

Obelisken

Obeliskens høyde: 201 cm..

Sokkelen har målene: 52x52 x 104 cm.

Speilene er 26 x 52,5 cm.

4.21 Altan med redskapsskjul

Witse tilfører formalhagen et byggverk i klassisk stil, som er helt parallelt med det man finner i samtidige europeiske hageanlegg. Det gir umiddelbart assosiasjoner til fjern fortid, og er knyttet til en tidsånd der man både i maler- og hagekunsten idealiserer antikkens tapte landskap.

Altanen er tegnet av arkitekt Lars Jacob Hvinden-Haug etter Witses prospekt og beskrivelser fra 1778. I de arkeologiske undersøkelsene fant man altanens fundament, som både ga en presis plassering og grunnarealet til bygningen.

Altanen er bygget av Veslestua snekkeri ved Arne Bøhler og har som på Witses tid et rom for hageredskap. Ved byggingen av altanen oppstod det en konstruksjonsmessig situasjon som gjorde at altanen ble høyere enn opprinnelig planlagt. Bygningens form har likevel fått gode proporsjoner og både i håndverksmessig utførelse, materialvalg og dekormaling fremstår den som en svært vellykket rekonstruksjon.

Fra altanen får man et overblikk over hele formalhagen, samtidig som man har en fin utsikt frem til lysthuset og kulturlandskapet rundt.



Bygg - teknisk info

Veslesta Snekkeri har benyttet sentvokst trevirke med brede dimensjoner som er plukket ut fra lokale sagbruk. Alle bordene er håndhøvlet. Låskassen og beslagene er smidd av Veslestua snekkeri.

Maling:

Dekormalingen med imitasjoner av tredimensjonal fasadeornamentikk er gjort av malermester Studsrud.

Vedlikeholdet av altanen innebærer nytt malingsstrøk med 5-8 års mellomrom. Det er viktig at dekkormalingen gjøres av håndverkere med spesialkompetanse på dekkormaling, slik at man oppnår presis linjeføring på samme måte som ved rekonstruksjonen. Bruk av maskeringstape for å lage linjer vil ikke gi et riktig uttrykk, da linjene med bruk av tape får en uregelmessig kant fordi malingen «lekker» inn under tapen.

Fargesetting:

Linoljemalingen som er benyttet er fra Engwall & Claesson.

Grunnfarge vegg, rekkverk, dekorlist og trapp:
Silvergrå tilsvarende farge: NCS 4901-B25G.

Trappetrinnene er også malt med linoljemaling i samme farge, men den store slitasjen gjør dette vanskelig å holde pent. Det anbefales at man vurderer å bruke samme oljeblanding til trinnene som ved lysthuset.

Streker, blindåpninger, sokkel og speil: Bensort og noen mørkere og lysere variasjoner av silvergrå.

Zinkbeslaget på taket er ubehandlet.



4.22 Generelt om maling av bygninger og elementer i hagen

Både bygninger og prydelementene i hagen står utsatt til for sol, vær og vind. Det anbefales derfor at de får et strøk maling med 5-8 års mellomrom.

Dekormalingen kan med fordel overmales med ren, kokt linoljemaling. Det vil gi fargene i dekorasjonene en oppfriskning uten at man behøver å gjennomføre selve dekoren på nytt hver gang. Samtidig tilføres treverket linolje som gjør det mer bestandig mot uttørkning og sopp. Kokt linolje fra Engwall & Claesson er fri for slamstoffer som svertesoppen liker.

Påfører man en sopp- og algedreper etter vask (før maling), gir dette en ekstra sikring mot svertesopp.





4.23 Grusganger og murverk

Grusgangene i anlegget er bygget opp med et bærelag på 30 cm og et slitelag over dette på 5 cm. Grusgangene er anlagt med en overhøyde på ca. 5 cm på midten slik at vann renner ut til sidene ved nedbør. Det ligger ikke duk i bunn av sjakt. Grusgangene er kantet med eikeplank som er levert fra Svenneby sag og høvleri.

Bærelaget: Grusen til bærelaget er hentet fra Oslo pukk avdeling Sørli i Spydeberg. Bærelaget er bygget opp med en 50/50 blanding av fraksjonene 0-16 mm. og 16-45 mm.

Slitelaget: Grusen til slitelaget er hentet fra det lokale sandtaket Laugslet. Dengang ble den laget med fraksjon 2-4 mm. iblandet noe steinmel fra samme anlegg for å få inn noe finstoff. I dag leverer samme pukkverk 2-6 mm. fraksjon. Blander man inn noe steinmel på samme måte som ved restaureringen, vil det også fungere uten at uttrykket endres drastisk av den grunn.

Kantbord: Eikebordene langs kantene begynner å få råteskader og bør skiftes ut i løpet av 2-3 år.



Murverk

Ved restaureringsarbeidene ble det funnet en god del stein i området nedenfor der murene står. Dette var antagelig rester av byggstein til Wilses opphøyde kvarterer som er blitt skjøvet ut når hagen er blitt endret. (v. Essen, Kilder, vedlegg 2, s. 22) For å bygge murene ble det supplert med stein fra Oslo pukk avdeling Sørli i Spydeberg.

Samme stein er benyttet til kanting ved de små plassene i formalhagen. Dette er gjort for å løse det praktiske i overgangene mellom kvarterene og grusgangene.



4.24 Gressareal: Gressdekkene er anlagt med standard gressfrøblanding for hage og park, bestående av rødsvingel, engrapp og litt timotei. Leverandør LOG eller Felleskjøpet.

Prydplen: Gressrundellen ved hyrdinneskulpturen er en prydplen. Denne plenen bør lukes for flerårig rosettgress slik som groblad og løvetann. Kanten skjæres årlig slik at sirkelens form opprettholdes. Rundellen har en diameter på 380 cm.

Bruksplen: Resterende gressareal i hagen er bruksplener. Disse arealene klippes i dag ukentlig og gjødsles årlig. **Gressarmering:** I partiet mellom altanen og kvarterene i formalhagen ligger det et bånd med gressarmering i hele hagens lengde. Dette er gjort for å hindre at det blir en sti i gresset i dette området der det naturlig blir en del tråkk.

Eng: De ytre områdene av formalhagen var planlagt som engareal. Disse arealene blir nå også klippet ukentlig. Det anbefales å fortsette med denne tilnærmingen. Dersom man i fremtiden har bedre kapasitet til skjøtsel, kan engarealer godt vurderes.



4.25 Torv/Gresstrapp:

Den ene gresstrappen ligger sentralt i akse, mens den andre går opp til nyttehagefeltet mot øst. Begge trappene er anlagt med fem trinn. Det øverste trinnet i den sentrale trappen er berggrunn.

Situasjonen i dag er at trinnene praktisk talt ikke eksisterer. Torven er trykket nedover slik at trinnene gradvis har blitt borte.

Anbefalt søknadspliktig tiltak

En tradisjonell torvtrapp vil ikke være sterk nok i konstruksjonen til å holde på steder der mange mennesker ferdes i et anlegg. Derfor må man tilføre en forsterkning av trappen for å opprettholde trinnene. Det anbefales at man legger inn et vertikalt bord av eik i fronten av hvert trinn, med en innfesting i bakkant som ikke blir synlig. Trinnene bygges opp med sandholdig jord/plenjord, og på selve trinnet legges gress. Dersom det blir stor slitasje, må man vurdere en matte med gressarmering i trinnets flate. Det er ikke gitt at denne løsningen blir vellykket. Her vil man derfor måtte jobbe videre med tilpasninger og justeringer dersom det blir nødvendig.



4.26 Benker i anlegget

Det er laget fem benker i et enkelt uttrykk som står plassert i formalhagen. Benkene er pene og laget i gode materialer. De har imidlertid et uttrykk som passer bedre inn i den delen av hagen som er i naturlig stil. I formalhagen har Wilse lagt vekt på et forfinet uttrykk for all møblering.

I prospektet Wilse tegnet fra 1779 er denne plassen ikke møblert. Prospektet er førende for formalhagens uttrykk. Dersom man har behov for sittebenker i formalhagen bør disse trekkes ut til sidene av anlegget. Slike benker bør ha en enkel konstruksjon og en mørkere grågrønn farge, som demper det visuelle inntrykket.

I området ved pyramiden kan man eventuelt sette noen benker langs med hekken i enden av hagen mot syd.



4.27 Syrinlysthuset

På et opphøyet parti rett utenfor formalhagen finner vi et syrinlysthus. Det er mulig dette er anlagt på samme sted som sogneprest Thomas Rosing hadde et lysthus i perioden 1786-1798.

Syrinlysthuset er svært gjengrodd og har behov for en beskjæring av gamle og døde grener som ikke lenger tilfører stedet kvaliteter. Tiltaket er en del av alminnelig skjøtsel. Lysthuset oppleves som et litt "hemmelig" sted i hagen og kan godt fortsatt skjøttes slik at det har denne særegne stemningen. Dette kan være et spennende sted for barn.

I lysthuset står det en helt enkel benk laget av to planker. Den er for råtskadet til å være sjarmerende. Lysthuset bør få en ny benk med litt kraftigere dimensjoner, gjerne i en slak buet form og tilpasset barn.



4.28 Planter i området

Toppspirea: Rett utenfor det sydlige gjerdet til formalhagen er det en hekk av toppspirea (*Spirea salicifolia*). Denne skal ha et fritt voksende uttrykk, men må skjæres tilbake med jevne mellomrom for å unngå at den vokser seg for bred og høy. Blir den for uregjerlig, anbefales det å skjære hekken helt ned til bakken og la den vokse opp på nytt.

Syriner: Syrinene som står nedenfor andehuset er flyttet hit fra andre steder i hagen i forbindelse med restaureringen, og er altså autentiske for hagen.

Martagonliljer: I syrinlysthuset står det noen martagonliljer (*Lilium martagon*). Disse bør fortsatt merkes, slik at de ikke blir klippet ved en feiltagelse når man går med gresstrimmer i anlegget.

4.29 Parti – den gamle frukttrehagen

Historikk

Her hadde Wilse en liten hage der han drev med oppal av frukttrær. I Wilses prospekt fra 1778 ser man hvordan det dengang var, med mange små trær plassert ganske tett. .

Dagens situasjon

Arealet her er i dag større enn det var på Wilses tid. Dengang lå det en sidebygning lengre frem i hagen. Grensen ser vi fortsatt i dag og er markert med en hekk av to sorter buskmure (*Dasiphora fruticosa*) tidligere kjent under navnet potentilla. Det kan synes underlig å ha disse buskene i et anlegg fra 1700-tallet, men plasseringen er vel begrunnet. Wilse nevner nemlig buskmuren som en plante han har tro på og som godt kunne passet som hekker i norske hager. (Kilder, v. Essen, vedlegg 2, s. 8) Det forunderlige er at det så tar 200 år før hans anbefaling virkelig blir tatt til følge her i landet. Hekken med buskmure markerer den gamle hagegrensen og er en gest til Wilse, hans store planteinteresse og den forskningen han gjorde på hva som lar seg dyrke på nordlige breddegrader.

Nedenfor hekken av buskmure ligger den gamle brønnen.

Langs gjerdet er det et felt der man finner humle og svarthyll. Foran disse en rekke med *Lychnis coronaria*. I Wilses tekster skriver han at det både er liguster (*Ligustrum vulgare*) og svarthyll (*Sambucus nigra*) i frukttre-planteskolen. (Planteliste, v. Essen, vedlegg 3, s.2)

Langs grusgangen inne ved huset er det et blomsterbed kantet med gressløk. Bedet har vært benyttet til ulike ettårige blomsterplanter.

Et lite epletre står til forvaring på plenen og skal etter hvert flyttes ut i anlegget.





4.30 Gjerder og porter

Inngående studier av Wilses prospekt over formalhagen gjorde at man valgte ulike løsninger for gjerdene i denne delen av anlegget.

Porten inn til formalhagen og stakittgjerdet med runde endestykker er rekonstruert med bakgrunn i Wilses prospekt av hagen fra 1778. I prospektet kan man såvidt se antydning til runde endestykker på srossenes topp. Stolpehullene til porten ble funnet i de hagearkeologiske undersøkelsene.

Porten er bygget av Veslestuen snekkeri, som også har smidd beslagene.

Gjerdet er malt med linolje fra Engwall & Claesson med fargen titan/zink-hvit.



Stakittgjerdet langs formalhagens grense mot vest

Dette stakittgjerdet er montert med stolper av eik, direkte slått ned i bakken. Endestykket på stolpene er svidd. Det gjør at nedbrytning pga. sopp og råte skjer saktere. Dette ble gjort for å ha et fokus på gamle teknikker i restaureringsprosjektet, og man unngikk moderne stolpesko av metall som ville vært synlige.

Dette gjerdet er ganske kraftig angrepet av svertesopp. Det vokser også lav på gjerdet. Det anbefales skraping og vasking av gjerdet med sopp-hindrende middel og et nytt strøk linoljemaling. Gjerdet bør vaskes/spyles hvert annet år og males hvert 4-5 år.

I gjerdet er det en port nedenfor syrinlysthuset. Her må vegetasjonen utenfor gjerdet holdes tilbake slik at porten fungerer som en åpen utgang til landskapshagen.



Gjerdet mot syd

I enden av formalhagen mot syd er det satt opp et gjerde som danner den vinkelen vi kjenner fra Wilses egen plan over hagen. Innenfor gjerdet er det en hekk av toppspirea (*Spirea salicifolia*).

Stolpene i gjerdet er temmelig råtne, gjerdet krenger ut i deler av strekket og er i ferd med å falle ut. Gjerdet er merket inn i Wilses plan over anlegget (se s. 57), og hagen må ha hatt en omramming hele veien rundt for å hindre at beitende dyr kom inn i anlegget.

Anbefalt tiltak

Fjerne de råtne stolpene og erstatte disse med stokker av en litt grovere dimensjon slik at de vil holde over noe lengre tid.



Plankegjerdet mot øst

Langs formalhagens grense mot øst står det et tett plankegjerde som er bygget opp med brede og litt utregelmessige bord. Gjerdet er rekonstruert som en tolkning av gjerdet som er tegnet i Wilses prospekt av hagen.

Gjerdet er og skal beholdes som ubehandlet.

Anbefalt tiltak

Toppen av gjerdet bør børstes med en stålbørste slik at det ikke gror for mye lav og mose på toppen. På et tidspunkt vil det horisontale toppbordet, som er mest utsatt for regn, få råteskader og dette bør da skiftes ut.

5.0 Gresslette - område 2

Dette området ligger rett utenfor formalhagen og har en naturlig tilknytning til landskapshagen og dammene. Arealet er i hovedsak en gressdekket slette. Området benyttes ved arrangementer der man har behov for god plass. Langs hagegrensen mot jordet står det i dag to rekker med hasselbusker og noen yngre løvtrær. Nærmere formalhagen står et par epletrær. Grunnstammene fra plommetrær som har gått ut har dannet en liten klynge av lave trær som har et egenartet uttrykk.

Et stort seljetre med en pen kroneform står som et solitært tre langs hagegrensen mot vest.

Hassel: Hagen var omrammet av hasselhekker mot øst, syd og vest. I syd og øst var det på Wilses tid doble hekker og mot vest enkle. Disse hasselhekkene er det fremdeles rester av. (v. Essen - historikk, vedlegg 1 s. 13) Hasselhekkene trenger en foryngelsesbeskjæring hvert annet år. Samtidig fjernes oppslag av trær som har frødd seg inne i hekken.

Linderot: På gressplenen mot syd står den andre halvdel av stubben til det store lindetreet som falt i 2011. Den har et friskt rotskudd som er i ferd med å vokse opp. (Se beskrivelse under anbefalte tiltak - Prydkvarteret)



6.0 Trærne i anlegget

6.1 Historikk

Løvtrær: I Wilses egne tegninger fra prestegården er det svært få trær i anlegget. I den skriftlige dokumentasjonen er det også lite som tyder på at det har vært et større antall trær inne i hagen. Mangelen på trær i anlegget hører sannsynligvis sammen med ønsket om best mulig betingelser for plantene i dyrkningsbedene. De eldste trærne i anlegget stammer derfor sannsynligvis fra prestene Rosing, Hesselberg eller Stoltenberg som følger etter Wilse i prestekallet frem til 1845, men de kan også være eldre. Wilse mente at man i Norge virkelig burde begynne å plante inn flere trær ved gårdsanleggene. Han er lite imponert over nordmenns interesse for trær og skriver om den alminnelige mann: «at den sjelden eller aldri planter, men stedse (i steden) hugger ned.» (Wilse, 1791, s. 19) De eldste trærne står i et område der det før var gårdsbygninger og der det gamle tunet lå, men det er likevel mulig at Wilse har plantet trær i tilknytning til bygningene, som så har blitt stående igjen da tunet på gården ble flyttet til nordsiden av hovedbygningen.

I Wilses prospekter er det først og fremst de to mindre lindetrærne i formalhagen og noen løvtrær langs dammen ved lysthuset som er tegnet inn. Det kan likevel ha vært trær der som Wilse ikke tar med, fordi målet for prospektene først og fremst er å vise gårdsanlegget.

Wilse nevner også i sine skrifter at han planter rogn ved huset, et tre han forteller har mange kvaliteter, og et av dem er allerede høyere enn hovedbygningen. Han forteller også at han har plantet en vill kastanje i hagen. (Kilder, v. Essen, vedlegg 2, s. 26) Treet kan være det samme som stod inne i formalhagen helt frem til 1939 da det blåste over ende.

Wilse var oppdatert på samtidens hagestil der utsikter og siktlinjer i hageanleggene var et viktig moment. Dette vil også ha preget hvordan han har planlagt treplantinger i anlegget, slik at han oppnådde utsyn til deler av hageanlegget, hovedbygningen og landskapet rundt fra viktige punkter i hagen.

Frukttrær: I kallsboken fra 1772 (Kilder, v. Essen, vedlegg 2, s. 44) skriver Wilse at han planter frukttrær i hagen, men dessverre går alle trærne, med unntak for noen kirsebærtrær, etterhvert ut fordi jordsmonnet var for grunt.







6.2 Dagens situasjon

I hagen står det i dag enkelte svært gamle trær av eik og ask. Det er også endel eldre bjørketrær i område 3 og 4, samt noen eldre almetrær og lønnetrær i område 5. De andre trærne i anlegget er hovedsaklig trær som har sådd seg selv i løpet av de siste 50 årene. Det dreier seg om lønn, ask, alm, selje, or og osp. I de siste årene har man fjernet endel av de selvsådde trærne slik at ikke vegetasjonen skulle bli for tett.

Utvalgt naturtype

Det gamle eiketreet har i tillegg til kulturminnefredningen et særskilt vern. Hule eiker er i dag vernet etter forskrift om utvalgte naturtyper etter Naturmangfoldloven. Eiketær som er hule og har en diameter på minst 30 cm er vernet. Eiketær med diameter over 63 cm er vernet, uavhengig om de er synlig hule.



Område 1: Det store asketreet ved Altanen

Frem til 2018 var det her to store asketrær, et på hver side av altanen. Det sydligste falt overende i august 2018.

På Wilses tid var det ikke store trær i formalhagen. Ved restaureringen av hagen ble det besluttet av antikvariske myndigheter at de to asketrærne kunne stå. Ut fra hovedmålsettingen i restaureringsarbeidet om å gjenskape Wilses formalhage med så stor presisjon som mulig, anbefales det ikke å replante et nytt tre nedenfor altanen. Et slikt tiltak ville vært søknadspliktig.

Dersom asketreet på nordsiden av altanen skulle falle eller være i så dårlig stand at det måtte tas ned, er det heller ikke anbefalt å plante nytt.

På utsiden av plankegjerdet anbefales det imidlertid å la noen unge trær få vokse seg store, slik at man etterhvert får trekroner mot nordøst som kan skjerme utsikten mot det nye låvebygget. I dette området ser man også i Wilses prospekt at det står noen trær.

6.3 Vernehensyn/utviklingsmål

De gamle løvtrærne har både som kilder og for opplevelser i parken. Trærne er viktige romdannende elementer i parken. De store trekronene og skyggevirkningene man opplever under disse skaper en av naturromantikens mest yndede stemninger. Trærne representerer samtidig store verdier i forhold til biomangfold.

Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

For trær i parken som er merket i forvaltningsplanens kart, gjelder det at felling eller større endring av kroneform er søknadspliktig.

Felling av andre trær som er eldre enn 50 år, er også søknadspliktig.

Felling av andre trær som er yngre enn 50 år, er del av alminnelig skjøtsel.

Trepleie skal utføres av sertifisert arborist og er del av alminnelig skjøtsel.



6.4 Anbefalte tiltak

Område 2: Randsonen mot syd

Det anbefales at de yngre asketrærne (7 stk) som står i eiendomsgrensen mot sør tas ned. Asketrærne er så skadet av askeskuddsyken at de oppleves som skjemmende for anlegget. Det er også sannsynlig at Wilse anla midtaksen i hageanlegget slik at man skal kunne se nabogården i forlengelsen av denne. Utsikten mot kulturlandskapet vil være et fint skue ut fra formalhagen. Hasselbuskene, som en ramme på hver side, beholdes slik de står i dag. I det øvre bildet til høyre ser man situasjonen slik den er i dag. Bildet nedenfor er en illustrasjon som viser hagen og landskapet slik det vil fremstå uten de syv trærne.

Det anbefales at man tar ned et par av de yngre trærne som står utenfor gjerdet ved andehuset (område 5), slik at de trærne som får stå ikke konkurrerer med hverandre. På denne måten vil de på sikt kunne bli pene trær med god kroneform. Bildene til høyre viser utsikten mot syd med og uten de unge asketrærne som står der i dag.

Område 3: Nye trær i landskapshagen

Eik: Det anbefales at man planter en eik i linjen midt mellom det store gamle eiketreet og den store asken nærmest hovedbygningen. Her er det tydelig at det engang har stått et større tre hvor stubben nå praktisk talt har gått i oppløsning. (se plankartet s. 61).

Rogn: Det anbefales at man følger Wilses beskrivelse (Wilses beskrivelse over Spydeberg prestegjeld i Valdisholm s. 216) og planter en rogn i området ved hovedbygningen slik at dette treet igjen finnes i hageanlegget. En rogn som blomstrer om våren og har røde bær om høsten vil stå godt opp mot fasaden ved inngangspartiet. (Forslag til plassering er markert i plankartet)





Område 3:

Opprettholde siktlinjer - anbefalte søknadspliktige tiltak:

Det anbefales at man tar ned enkelte trær mellom hovedbygningen og Langdammen slik at hovedbygningen blir mer synlig når man beveger seg inne i hageanlegget. Det er viktig at det opprettes en siktlinje fra lysthuset frem til hovedhuset, da dette med sikkerhet vil ha vært et viktig poeng med lysthusets plassering. Wilse skriver at han fra lysthuset kunne følge med både på det som skjedde på gården og på jordene utenfor.

I dag står det her en lind som hindrer sikten. Treet heller til den ene siden, antagelig som følge av mangelfull oppbinding ved planting. Det er også synlige skader på røttene. Det anbefales å ta ned dette treet.



Bjørk og Selje som hindrer sikt frem til hovedbygningen

Et bjørketre og en selje står midt i siktlinjen som går mellom hovedbygningen og lysthuset. Det anbefales å ta begge trærne ned.

Ospetre ved Hagedammen

Ved kanten av Hagedammen står det et middels stort ospetre. Treet står litt uheldig i forhold til det visuelle bildet av Hagedammen, både når man ser anlegget fra lysthuset og når man er tettere på dammen. Det anbefales å ta dette treet ned og heller plante en svartor noen meter mot sydvest. (Se plankart) På denne måten får hagerommet i denne enden av Hagedammen et mer åpent uttrykk mot parken og mot Langdammen.

Hestekastanjen ved hovedbygningen

Treet er plantet på 1950- tallet og har ikke svært lang historie i anlegget. Treet er i konflikt med den viktige siktlinjen mellom hovedbygningen og lysthuset. Dersom tiltak med løfting/beskjæring av kronen ikke gir godt nok resultat (se s. 61) anbefales det å gjøre en vurdering om treet bør tas ned.

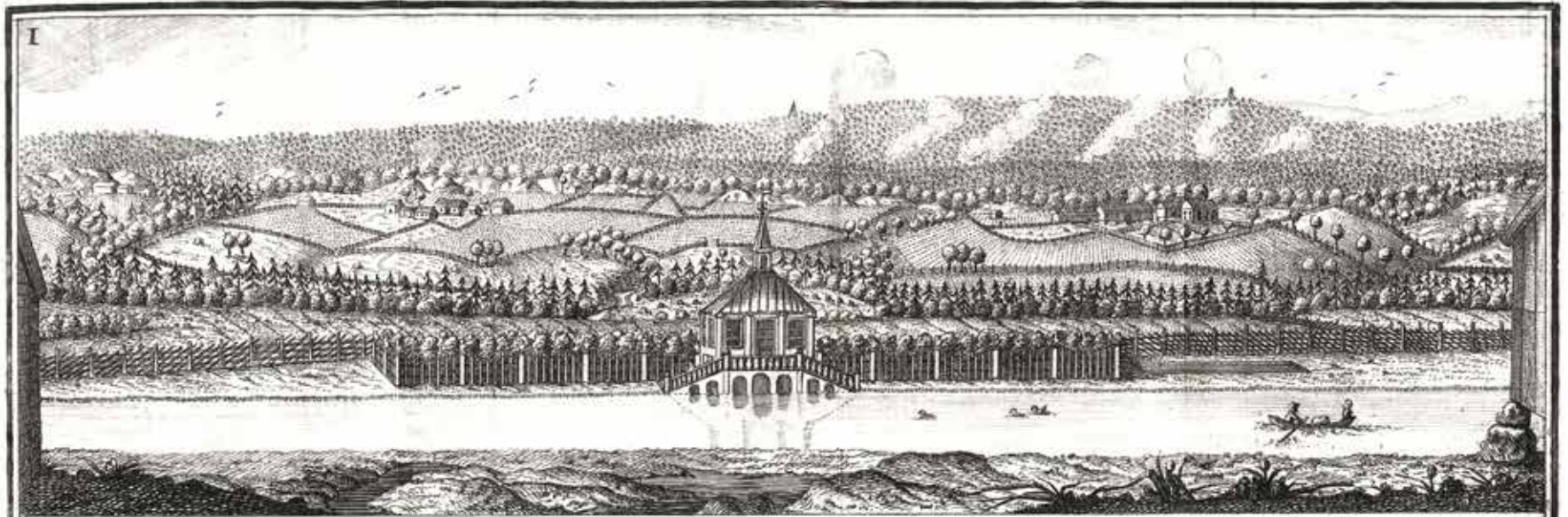


Område 4:

Ved lysthuset ble det plantet en eik som et 1000-års tre ved markeringen av 2000-års jubileet, flere år før det ble besluttet å rekonstruere Wilses lysthus. Treet har imidlertid fått en plassering slik at det bryter med landskapsbildet Wilse skapte da han anla Langdammen og bygde lysthuset ved bredden av den. Treet er nå lite, men vil med tiden bli et stort tre med grener som strekker seg over lysthusets tak. Eiketrær blir svært gamle, og treet vil, dersom det bli stående, prege stedet i flere hundre år.

Anbefalt tiltak: Treet vil muligens kunne flyttes dersom man passer på at det får med seg en stor rotklump. Treet kan flyttes til landskaps-hagen der det anbefales innplantning av en eik. Alternativt la et nytt eiketree få rollen som 1000-årstre. (Se plankartet s.61.)

SAMLING AF UDSIGTER HØRENDE TIL SPYDEBERG-BESKRIVELSE OPTAGNE EFTER NATUREN..



I Wilses prospekt ser man utsikten fra hovedbygningen slik den var i 1797. Bak og på sidene av lysthuset hadde Wilse en treplanteskole for frukttrær.

Landskapshagen - område 3

Plankartet viser landskapshagen med anbefalte tiltak.

En bro går over Hagedammen, og stiplede linjer viser gressdekkede gangstier. Stiene knytter seg til rundellen ved hovedhuset og til gangstien rundt Langdammen.

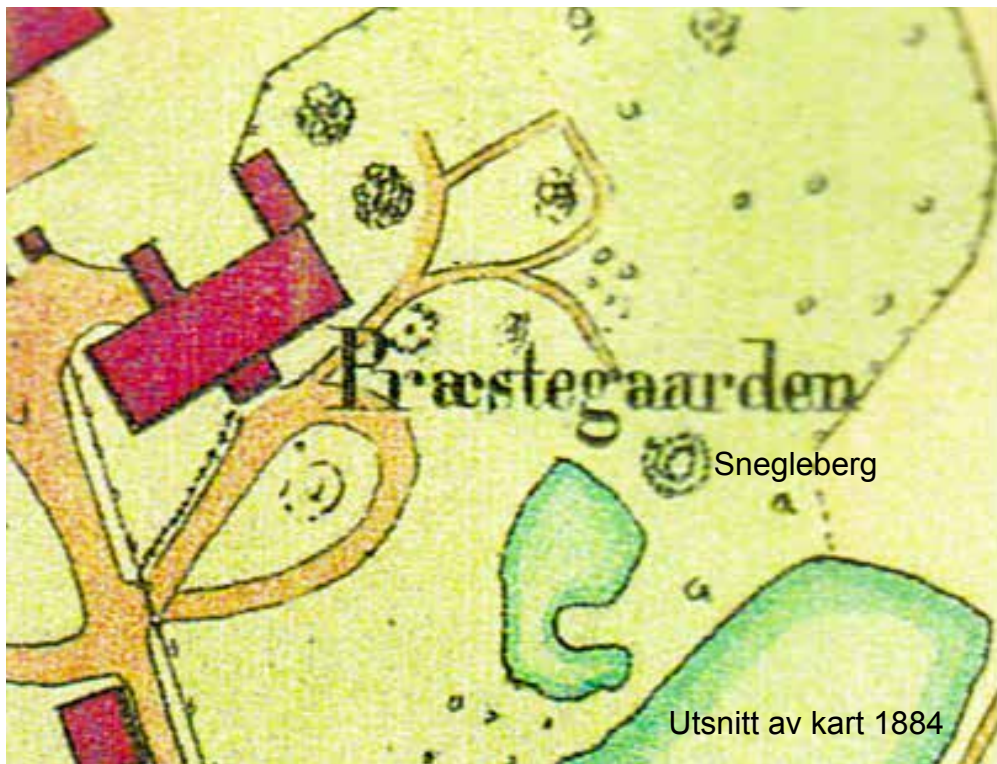
På plenarealet rett ved oppkjøringen til hovedbygningen er det markert inn 10 frukttrær. Dette området kan brukes til prosjektet stiftelsen har i samarbeid med NIBIO for bevaring av gamle frukttré-sorter.

Et eiketre, en svartor og et rognetre anbefales plantet inn.

Nedenfor Hagedammen er det merket inn en såkalt "Snegleberg". Dette er et hageelement med en gangsti som går i spiral opp til et lite utsiktspunkt. I kartet fra midten av 1800-tallet ser man denne formen markert inn. Det anbefales å gjenskape dette stedet i hagen.

Trær som anbefales fjernet, er markert med et kryss over.





Utsnitt av kart 1884

7.0 Landskapshagen - område 3

Området ved den lille Hagedammen omtales også som Damhagen. Det er imidlertid ikke noen naturlig avgrensning av hagepartiet ved Hagedammen og resten av hagen som strekker seg ned til og rundt Langdammen. Det anbefales å gå over til å bruke begrepet *Landskapshagen* om hele hagearealet som ligger utenfor formalhagen. I denne delen bør hagen, slik den ble formet i løpet av 1800-tallet være i fokus.

Snegleberg med spireagang

I kartet fra 1884 ser man tegnet inn et spiralformet element rett ved Hagedammen. Her er det i dag en forhøyning i terrenget gjengrodd med spirea. Dette er sannsynligvis en såkalt *Snegleberg* som var et populært element i i hagekunsten både på 1700- og 1800-tallet. Her har det antagelig vært en gangsti anlagt i spiralform gjennom spireafeltet opp til et lite utsiktspunkt.

I de muntlige kildene fortelles det om en labyrint av snøbærbusker, men



spiralen som er tegnet i kartet ligger akkurat der det i dag er et felt med spirea, så her har det antagelig oppstått noen misforståelser og feiltolkninger.

Anbefalte tiltak:

Snegleberg

Det anbefales å klippe spireafeltet helt ned til bakken for å undersøke grunnen for spor etter gangstien som kan ha gått her. Finner man spor av gangstien, anbefales en restaurering av dette elementet i parken. Tilbakeføring av dette elementet med anlegg av gangsti vil være søknadspliktig.

Gressganger

I landskapshagen er det naturlige, gressdekkete gangstier flere steder. Det anbefales å fortsette å skjømte disse og gjøre mindre tiltak for forbedringer der det trengs. Der stiene har huller og skjevheter kan man legge et tynt lag sand, som det eksisterende gressdekket vil vokse gjennom. Ved å klippe gresset i stiene noe lavere enn gressarealene rundt vil man tydeliggjøre spasergangene i dette området. I plankartet er forslag til gressgangene tegnet inn. Tiltaket er del av alminnelig skjøtsel.



7.1 Planter i landskapshagen

I denne delen av hagen finner man rester etter mange ulike perioder i hagens historie. Prydbusker og stauder har vært plantet og har gjennom årenes løp bredt seg godt utover. Av busker finner man syrin, snøbær, sibirkornell (*Cornus sibirica*), krossved (*Viburnum opulus*), kanelroser (*Rosa majalis*) og toppspirea (*Spirea salicifolia*), samt endel hasselbusker som både kan ha vært plantet eller har frødd seg selv. Storkonvall, mjørdurt og brennesle vokser i store bestander ved Hagedammen, og om våren blomstrer pinseliljer og klosterklokker i anlegget.

Høsten 2019 ble det ryddet rundt hele Hagedammen. Området ble mer fremkommelig, og det vil være lettere å fortsette rydding av en del småtrær som har frødd seg selv i området.

Anbefalt tiltak som er søknadspliktig:

Sibirkornell: Denne er i ferd med å danne store felt og anbefales fjernet.

Anbefalte tiltak som er del av alminnelig skjøtsel:

Syriner: Gjennomføre en beskjæring av syriner der man tar vare på de kraftigste stammene sammen med de beste av de yngre skuddene slik at buskene de får et ryddigere uttrykk.

Snøbær: Gjennomføre foryngelsesbeskjæring av buskene ved å skjære de helt ned til bakken og la de komme opp på nytt. La snøbærbuskene stå som en gruppe og klippe vegetasjonen rundt, slik at det blir et definert felt.

Storkonvall: Definere et område der de kan få stå som en stor frodig bestand. Samtidig må man avgrense noe med klipping slik at det er mulig å komme ned til Hagedammen på denne siden.

Mjørdurt og brennesle: Redusere bestanden noe ved å klippe ned med gresstrimmer. Dette for å unngå at de danner et ugjennomtrengelig område ved Hagedammen.



Hagedammen

Dammen har vært i anlegget helt siden 1700-tallet og Wilse omtalte den som *Hagedammen*. Dammen ble endret i løpet av 1800-tallet slik at den fikk en buktende form i tråd med tidens mote. Denne type dam ble dengang omtalt som en *Serpentindam*. Litt mindre flatterende er navnet den får i første del av 1900-tallet da den nok er temmelig gjengrodd; *Paddehølet*. Det er laget en smal utstikker ut i dammen. Fra denne har det i siste del av 1800-tallet gått en enkel bro over dammen med tre bord i bredden og uten rekkverk. (v. Essen- Kilder, vedlegg 2 s.52). Dammens areal er 138 m2.

Anbefalt søknadspliktig tiltak:

Gjenopprette en enkel bro slik at man kan krysse dammen som del av en naturlig rundtur i landskapshagen. Dammens konstruksjon med den lille utstikkeren vil på denne måten også gi mening til utformingen av dammen. Broen bør være enkel og ha et rekkverk for å sikre at spesielt barn ikke faller utenfor. Utformingen bør være basert på formen som er gitt til den lille broen som man møter på stien rundt Langdammen.

En bro vil gjøre at man kommer nær vannelementet og livet i dammen på en annen måte enn når man går langs damkanten.



Broen som er en del av stien rundt Langdammen bør være et utgangspunkt for utformingen av en bro over Hagedammen.

Dersom man etablerer en bro er det nødvendig å fjerne noe vegetasjon på dambredden nærmest hovedbygningen og tilrettelegge for en gressdekket gangsti opp til rundellen ved hovedinngangen.

Tiltak som er del av alminnelig skjøtsel:

Rens av vegetasjon i dammen

For å unngå at vannet blir for næringsrikt, noe som kan medføre høy oppblomstring av alger, anbefales det å fjerne endel av den kantvegetasjonen som visner ned og ellers råtner i dammen. Dette kan med fordel gjøres i juni/juli slik at frosk og insekter som overvintrer i kantvegetasjonen ikke blir forstyrret. Dammen er ikke større enn at dette kan gjøres med rive. Det anbefales en rens på denne måten hvert 2-3 år.



Under det store eiketreet er det en forhøyning i terrenget som er helt gjengrodd med toppspirea. Her var det i siste del av 1800-tallet et såkalt "Snegleberg", som var i form av en spiralformet gangsti opp til et lite utsiktspunkt i hagen.



8.0 Inngangspartiet til hovedbygningen

Rundellen på tunet er anlagt slik den er tegnet i kartet fra 1884. Kastanje-treet er plantet på midten av 1900-tallet. Helt frem til 1968 står det fortsatt to gamle lønnetrær på hver side av hovedinngangen. I rundellen er det et lite felt der det står noen buskroser. Dette er en rest fra rosehekkene som var der i første halvdel av 1900-tallet. På hver side av trappen står det to klatreroser av sorten F. J. Grootendorst. Ved fasaden mot vest er det bygget en liten terrasse med en steinmur. I enden av denne står det en rekke av toppspirea. (*Spirea salicifolia*). Det er også noen rester av et stauvede langs fasaden på begge sider av trappen.

Anbefalte søknadspliktige tiltak:

Kantjern: Det er nødvendig å holde grusveien i tunet fri for ugress. Det anbefales å legge et kantjern av cortenstål langs veikantene slik at man får en presis avgrensning mellom grusvei og gress. Dette vil forenkle skjøtsel-sen av anlegget. Denne delen av hagen fremstår slik anlegget utvikler seg i løpet av 1800- og 1900-tallet. Et jernbånd langs grusgangen vil i denne delen av anlegget passe i forhold til stedets periode. Jernbåndet bør legges med en vis på ikke mer enn 5 cm. Jernbåndet bør ha 5 mm. tykkelse.

Stauder langs fasade: Fjerne restene av de staudene som står igjen og ta vare på disse i bedene som er laget langs veggen utenfor kjøkkentilbygget. La gresset gro inn til bygningens sokkel. Dette for å redusere noe av skjøt-selen i anlegget.

Rosefelt: Det lille feltet med roser anbefales fjernet. Rosene er i svært dårlig forfatning, feltet er gjengrodd av skvallerkål, og det fungerer i praksis ikke som en del av en fortelling om denne delen av hagens historie.

Anbefalte tiltak som er del av alminnelig skjøtsel:

Hestekastanjetreet: Kronen på treet bør løftes noe slik at de nedre grene-ne ikke skjerner for sikten frem til lysthuset.

Spireahekk ved terrasse: Klippe inn hekken og gi den en mer rektangulær form slik at den igjen danner en avgrensning som en lav vegg for enden av terrassen.



9.0 Markeringer av de gamle bygningene på tunet

I Wilses plan og i eldre kart ser vi at tunet i siste del av 1700-tallet og frem til 1851 var helt annerledes enn dagens situasjon. Der det i dag er en hage i landskapsstil var det dengang et tun med drengestue, stabbur og kjon (korn tørke).

Det kunne det vært interessant å merke hjørnene på de bygningene som ikke lenger står der, slik at man kan få mulighet til å se for seg hvordan tunet var organisert dengang. Markeringene bør i så fall gjøres med flate kvadratiske steiner som ligger i terrenget slik at overflaten ikke står opp fra gressdekket. På denne måten kan gressklipper klippe plenarealene uten å måtte ta hensyn til markørene.



Rosen F. J. Grootendorst vokser på hver side av trappen opp til hovedbygningen.

10.0 Gamle fruktrær - genressurser

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) har i samarbeid med stiftelsen et prosjekt der Spydeberg prestegård blir involvert i arbeidet med å ta vare på gamle sorter av frukttrær. Planen er at prestegården tar vare på 10 frukttrær som kan stå i hagen og være en "back up" for andre norske klonarkiver. Tiltaket er søknadspliktig.

Plassering i den gamle frukttræ-skolen oppe ved hovedbygningen egner seg ikke både pga. for skrint jordsmønn og plasseren trærne etterhvert oppta når de vokste seg til. Heller ikke området ved lysthuset der Wilse hadde en frukttræ-planteskole ville fungere. Trærne ville etterhvert ville bli for store og dermed stenge for utsynet mot åsene bak, som er en viktig del av det panoramaet Langdammen, lysthuset og landskapet bakenfor danner.

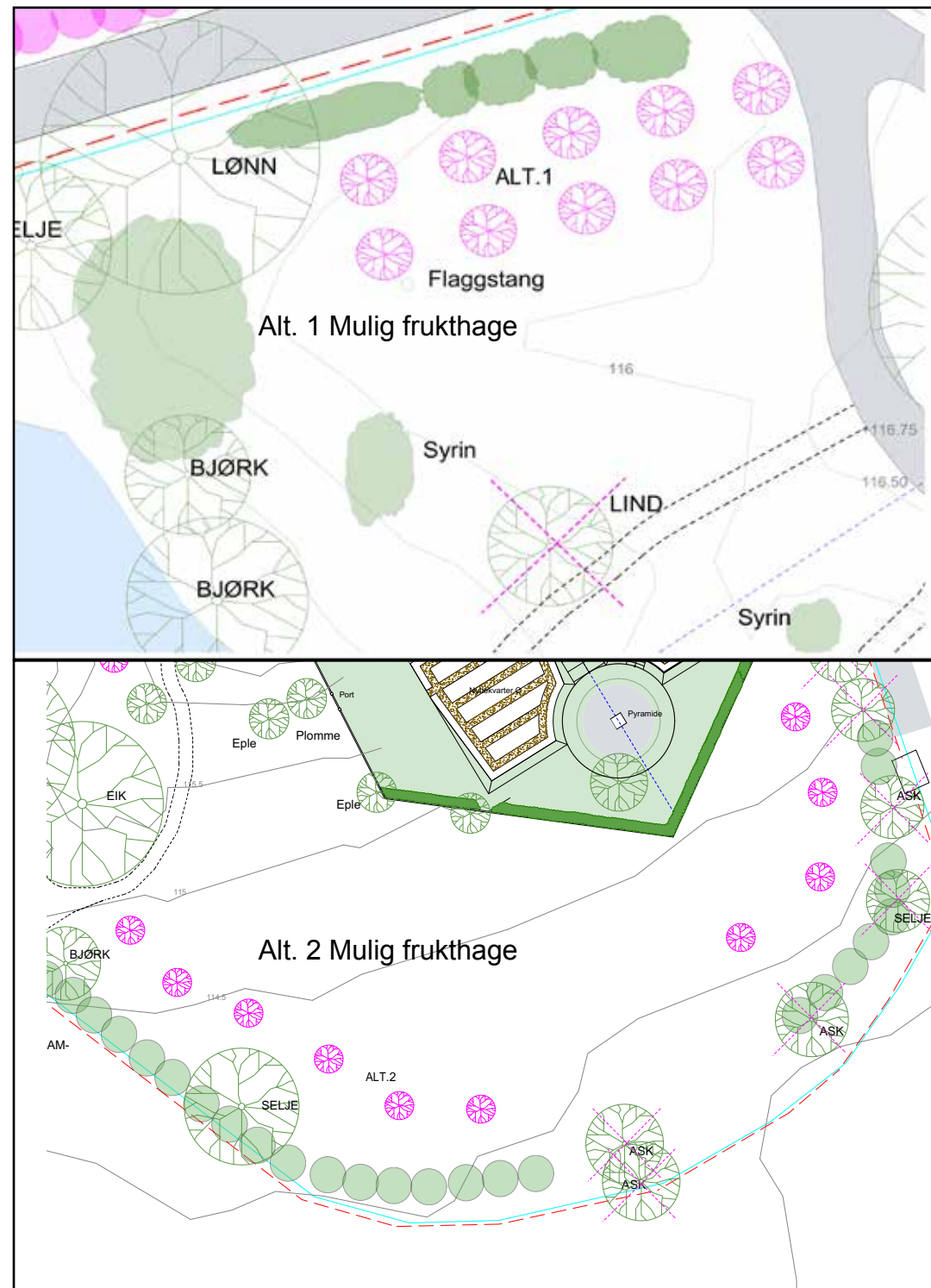
Det anbefales å se nærmere på to mulige steder der det kan passe å ha en liten frukthage.

Alternativ 1

Det første alternativet er plenarealet i område 3, rett innenfor hagegjerdet langs kjøreveien opp til prestegården. Dette arealet benyttes i liten grad i dag og har en passende størrelse. En ulempe kan være at trærne vil skjerme noe for prestegården slik at besøkende i mindre grad ser hovedfasaden når man ankommer prestegården. Det kan også være dette arealet er nyttig i forbindelse med arrangementer på prestegården.

Alternativ 2

Det andre alternativet er gressarealet utenfor formalhagen i område 2. Her har man et større åpent areal som benyttes når man har arrangementer i hagen. Plassering av frukttrærne i dette området må ikke gjøres slik at det blir upraktisk i forhold til annen bruk av den store gressletten. Det er også viktig å ivareta sikten fra formalhagen ut mot kulturlandskapet. En mulig plassering for trærne er innenfor hasselrekken som står i eiendomsgrensen mot jordet. Dette området ligger i forlengelsen av landskapshagen. Trærne kan med fordel plasseres med varierende avstand til hverandre, og ikke på linje, slik at de oppleves som en naturlig del av denne delen av hagen.





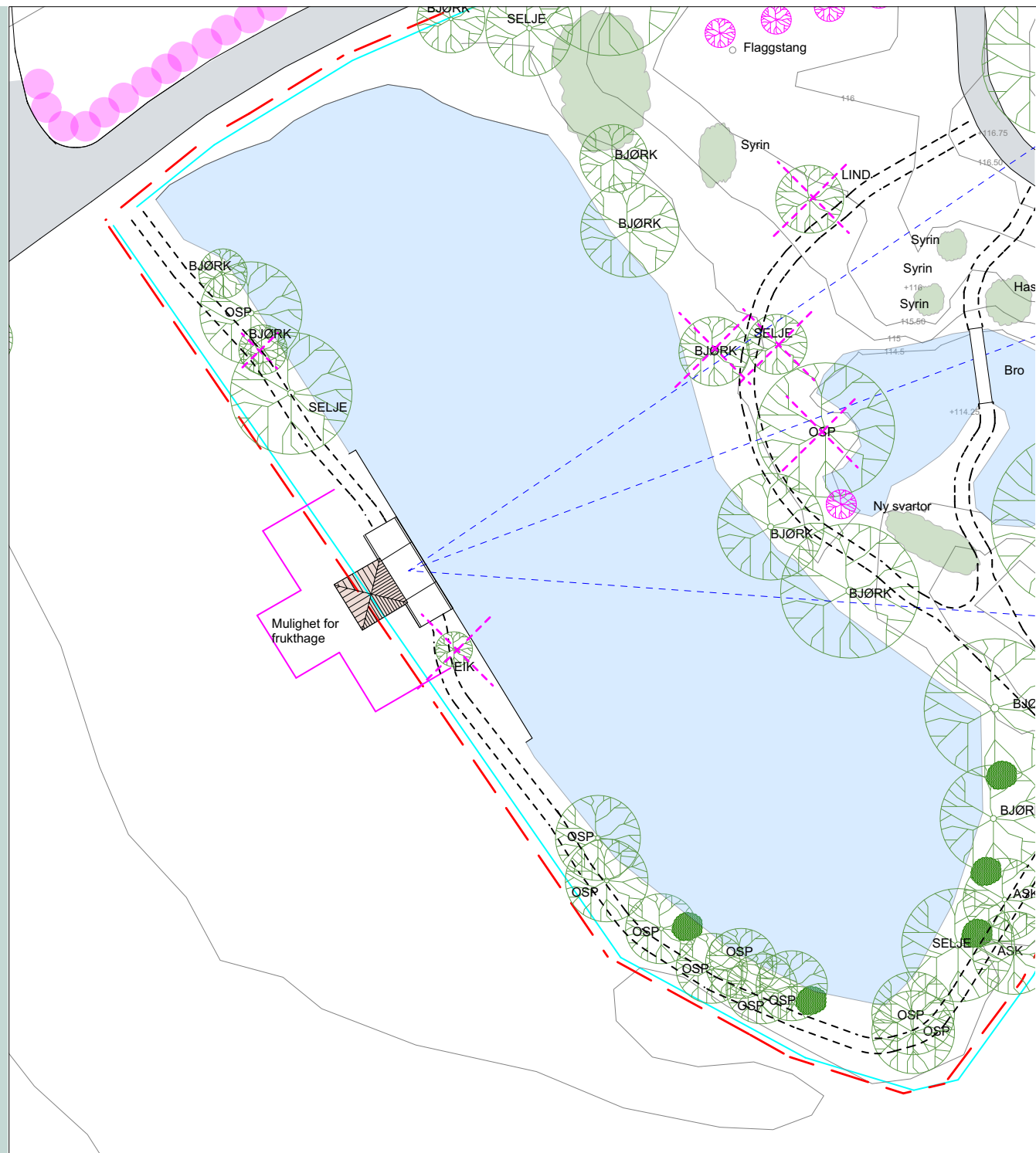
Langdammen - Område 4

Siktlinjer

Plankart over området ved Langdammen viser tre viktige siktlinjer som går ut fra terrassen foran lysthuset. Den øvre av de tre går frem til hovedbygningen. Den midtre er en siktlinje helt frem til altanen i formalhagen. Den nederste av de tre går til toppen av *Snegleberget*. Det er viktig at man sørger for at disse siktlinjene opprettholdes i anlegget. Oppslag av vegetasjon som hindrer sikten fjernes. Busker og trær som med tiden får grener som også hindrer sikt mellom disse viktige stedene i anlegget beskjæres.

Fruktre-planteskole

Wilse hadde i sin tid en frukttré-planteskole ved lysthuset. Her har man mulighet i fremtiden til å utvikle området videre.





11.0 Langdammen - område 4

En utførlig plan for gjenskaping av Wilses damanlegg med karusser ble laget av Trygve Hesthagen og Bjørn Walseng i NINA i 2016. NINA-rapport 1293: Jacob Nikolai Wilses dambruksanlegg for oppdrett av karuss på Spydeberg prestegård

-En plan for gjenskaping av anlegget fra 1770-åra er tilgjengelig under fanen publikasjoner på NINAs nettsider. (www.nina.no) Dammen er også kartlagt som del av Naturtypekartleggingen i Spydeberg kommune i 2015 (s. 3, 37 og 38). Wilses dam var den største karussdammen i Spydeberg da den ble anlagt rundt 1775.

Dammen er i dag ca. 10 x 20 meter og utgjør et areal på ca. 2000 m². Bunnen er av blåleire og dammen er på det dypeste ca. 2,1 meter. I perioden fra 1992 til 1995 ble det gjennomført et større restaureringsarbeid der dammen ble rensert med gravemaskin samtidig som man reduserte kantvegetasjonen. Samtidig ble det gjort registreringer av dammens arts mangfold.



Sommeren 2019 ble karussbestanden styrket gjennom supplering av karuss fra dammen på Holm Mellom, g.nr. 85, b.nr. 2 i Spydeberg. Petter Anton Unnerud forteller at hans bestefar tidlig på 1900-tallet hentet karuss fra Prestegårdsdammen i Spydeberg og satte ut i dammen på Holm, der det i alle år har vært rikelig med karuss. Dammen hadde tidligere en yngledam som ble gjenfunnet ved arkeologiske undersøkelser i 2013. Denne er det planer for å gjenskape.

Dammen hadde i Wilses tid en damluke, en såkalt *munk*, i søndre ende slik at man kunne styre vannnivået i dammen.

Det er mange ulike planter i og ved dammen. Registrerte arter er vassgro, andemat, tjønnaks, småtjønnaks, sverdlilje, mjødukt, elvesnelle, manna-søtgras, flikbrønslé, tiggersoleie, skogsivaks, dunkjevle, nikkebrønslé og myrkongle.

Sjeldne insekter som metallvannymfe, blågrønn øyestikker og blodrød høstlibelle, som er rødlistet, er observert ved dammen. Liten salamander ble registrert i dammen i 2014.



Skjøtsel av dammene i anlegget

Begge dammene er i godt hold. Vannet er klart og det er ikke problemer med lukt fra anaerobe nedbrytningsprosesser. Mengden av planter som vokser i dammen betyr ikke at den er i ferd med å gro igjen. Det er heller et uttrykk for at økosystemet fungerer.

Begrense tilførsel av næring

Jo mer næring som tilføres en dam jo mer vekst vil man få av alger, moser og planter. Dette vil kunne føre til at dammen gror igjen og vannet kan få et grumsete uttrykk. All gjødsling i nærheten av et damanlegg må derfor unngås. Det innebærer også at plenområder som har avrenning ned mot en dam ikke skal gjødsles i et belte på 5 til 10 meter fra damkanten.

Plantemateriale fra dammens bredder og løv fra trærne legger seg på bunnen og brytes ned. Nedbrytingen frigjør næringsstoffer. Det er en fordel å redusere tilførselen av plantemateriale til dammen. Dette kan gjøres ved å rense dammens bredder for vegetasjon med 1-3 års mellomrom.



I sørenden av dammen står det et felt med dunkjevle. Dette er en plante som lett sprer seg og kan være dominerende i forhold til andre arter. Bestanden må holdes under oppsikt. Frøstander bør klippes av før de er modne hvert år.

En metode for å gjøre dette er å trekke en rake av metall med 1-2 meters bredde gjennom dammen, slik at man trekker opp vegetasjon ved damkanten. Den beste perioden å gjøre slikt arbeid er i månedene juni- juli. Insekter og amfibier trekker på land allerede i slutten av august. De overvintrer i hulrom og vegetasjon langs dambredden. Skjøtselsarbeid vil fra da av lett ta livet av mange arter som overvintrer i dette området.

Får man for mye alger og moser i dammens overflate kan man lage en planke med tenner av feks. spiker. Planken som flyter trekker man så over dammen. Det som følger med fjernes.

NIVA vil publisere en rapport i 2020 som omhandler skjøtsel av dammer. Her vil man finne gode råd om damforvaltning.



11.1 Vegetasjon ved Langdammen

Trebestanden rundt dammen er viktig for å gi skyggevirkning til karussene på varme sommerdager. Bjørk, osp, selje og ask står sammen med noen hasselbusker. Det er viktig at et lengre parti langs dambredden, der lysthuset står, får være åpent og fri for trær. Dette for å sikre at man fra hagen kan se lysthuset og kulturlandskapet bak på samme måte som i Wilses prospekt over Langdammen.

Anbefalt tiltak

Dambredden bør gås over med ryddesag hvert år slik at man unngår gjen- groing og kratt-dannelse.

I 1940 registrerte herredsgartner Håkon Huseby planter og trær i prestegårdshagen. (v. Essen, Kilder, vedlegg 2, s. 60-61.) På listen over trær finner vi Balsampoppel (*Populus balsamifera*). Dette er et tre som Wilse skriver burde prøves her i Norge. På den nordre siden av lysthusets terrasse står det et par rotskudd etter en eldre poppel som har stått her tidligere, sannsynligvis en balsampoppel.

Det anbefales at man lar disse stå slik at de kan vokse seg noe større før man formerer treet med skuddstiklinger. Et ungt tre bør ales opp et par år før det plantes ut. Et passende ved spaserstien rundt Langdammen er angitt i plankartet. (se s. 70)

11.2 Lysthuset

Lysthuset er tegnet av arkitekt Lars Jacob Hvinden Haug som en tolkning av Wilses prospekt fra 1778. Bygningen er oppført av Veslestua snekkeri.

Materialene til bygningen er utvalgt sentvokst trevirke i brede dimensjoner. Alt panel og listverk til bygningen er håndhøvlet. Det gjelder også vinduene som er bygget av Veslestua. Taksteinen kommer fra nedrevet låve på husmannsplassen Sø-Husa på Opp-Skulberg.

Låskasse og alle beslag med unntak av vindusbeslagene er smidd av Veslestua. Vindusbeslagene er fra Molo Bygningsvern. Naglene er innkjøpt og laget etter modell av gamle nagler.

Fargesetting

Bygningen er malt av malermester Torgunn Hoff, med unntak for dekormalingen av de buede hvelvene som er gjort av Malermester Studsrud.

Linoljemaling fra Engwall & Claesson

Utvendig panel: Silvergrå tilsvarende farge: NCS 4901-B25G.
Vindusomramminger: Silvergrå tilsvarende farge: NCS 4901-B25G.
Olje til trappetrinn og terrasse: Blanding av linolje, vegetabilsk olje og gråumbra.

Anbefalt tiltak:

Vindusomrammingene på lysthuset har i dag en mørkere grå farge enn veggene. Dette er ikke i tråd med de tilsvarende bygningene som hadde på 1700-tallet. Det anbefales at vinduene males i samme farge som veggene.

Mulighet for å synliggjøre flere kvaliteter i anlegget

Ved lysthuset hadde Wilse en liten planteskole for oppal av frukttrær. Denne tegnet han inn både i planen over anlegget og i prospektet som viser lysthuset. Arealet er ikke stort, omlag 200 m². I prospektet kan man se at hagen er fylt med små frukttrær. Spor av stolpehull til skigard og plantehull for trær ble funnet da man gjorde arkeologiske undersøkelser i 2013. På sikt er det interessant å se på muligheten til å restaurere og utvikle dette elementet i anlegget. Grunnen tilhører Vasstvet gård, så et tiltak vil innebære at man gjør en avtale med grunneier.





Kant av rullesten langs lysthuset

Kanten, som er laget av brostein og rullestein, har som formål å hindre at det vokser vegetasjon opp rundt bygningen, dette for å unngå et fuktig miljø som kan gi råteskader på nedre del av den.

Tiltaket er fornuftig og letter skjøtselen, men kanten er for bred i forhold til det som er nødvendig. Man ville oppnådd det samme med en smalere kant. Uttrykket slik det nå er forstyrrer tidsfølelsen man har oppnådd med det grundige håndverket bygningen er preget av.

Anbefalt tiltak:

Resette kanten til 1/3 av dagens bredde.



Beslag til lysthuset

Beslagene til lysthuset er smidd for hånd etter tilsvarende beslag man finner på bygninger fra 1700-tallet. Hele bygningen preges av håndverk som bidrar til gjenskapningen av dette spesielle lysthuset i en form så nær man kan komme det opprinnelige byggverket.

11.3 Lysthusets interiør

Lysthuset flyttet Wilse med seg da han ble sogneprest i Eidsberg i 1786. Beskrivelsen av lysthuset finner man i Wilses tekster fra denne perioden.

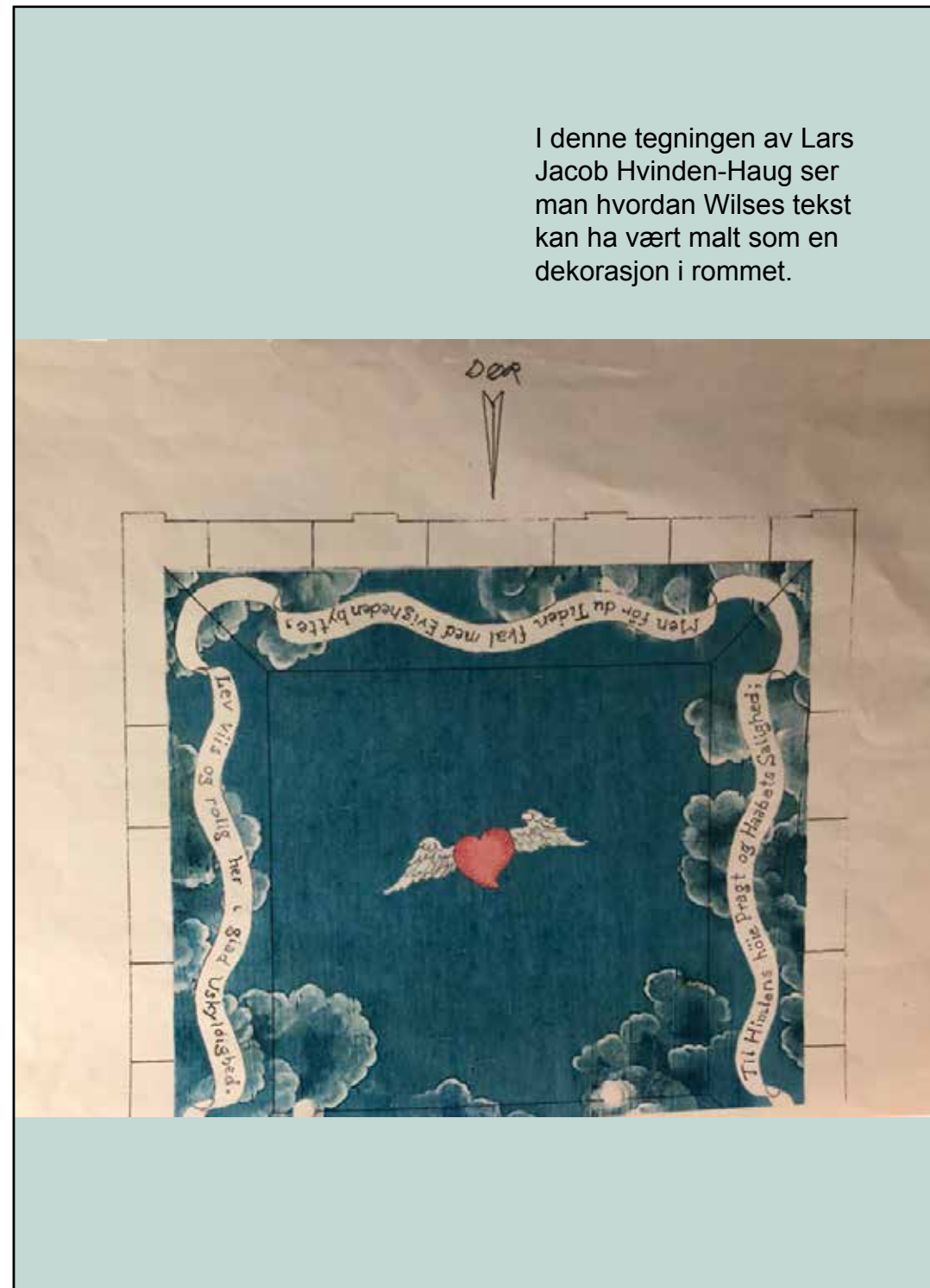
Wilse skriver at lysthuset hadde en dekorasjon i taket - et bevinget hjerte som flyr mot himmelen. På siden av dette var det en tekst som fulgte takets nedre del rundt rommet: (v. Essen- Kilder, vedlegg 2 s. 38)

*Min Siel opløfte dig fra dette Bierg og Hytte
Til Himlens høie Pragt og Haabets Salighed;
Men før du Tiden skal med Evigheden bytte,
Lev viis og rolig her i glad Uskyldighed.*

Anbefalt tiltak

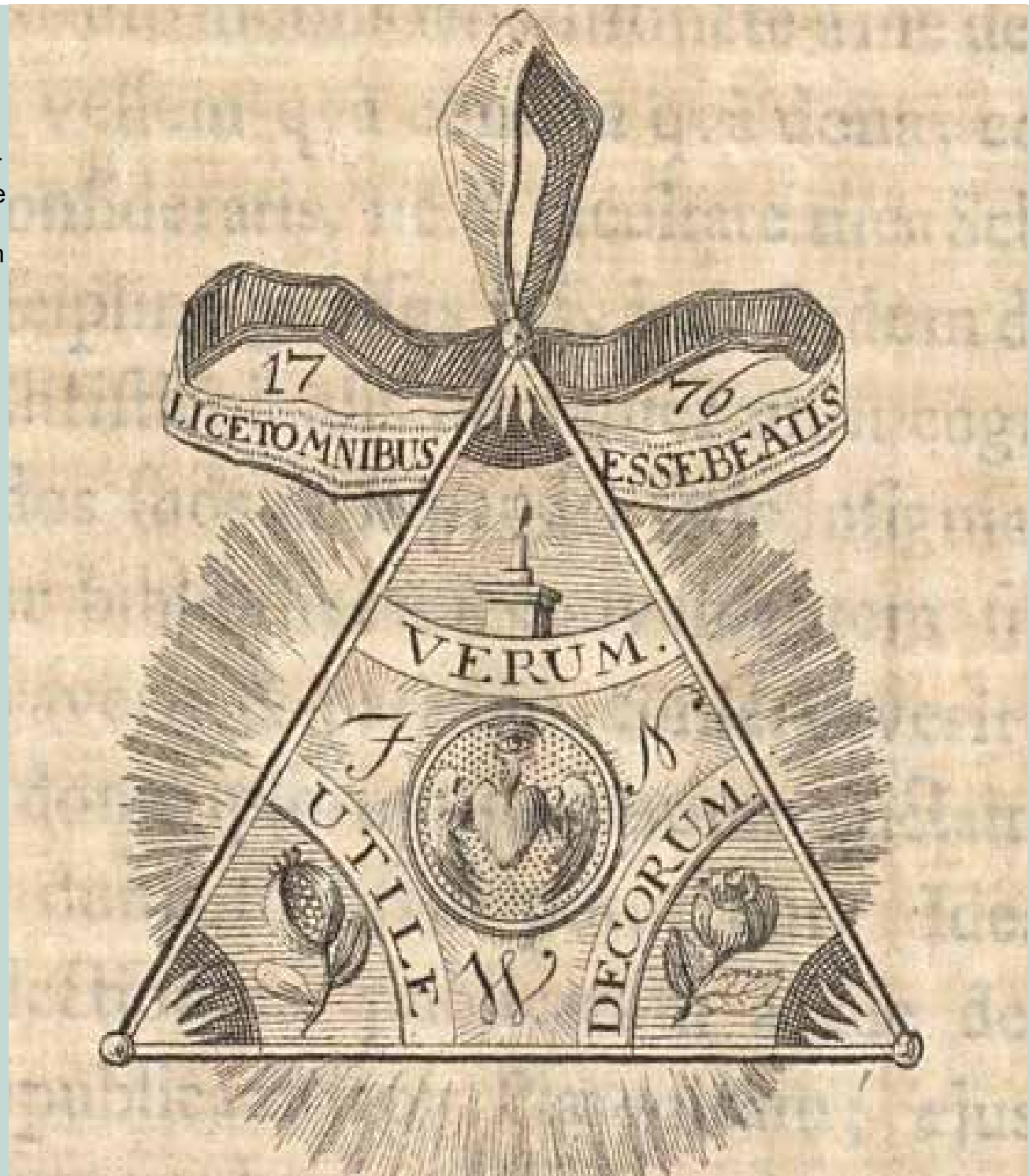
Foreløpig er ikke lysthuset malt innvendig og heller ikke møblert. Å fullføre interiøret vil heve kvaliteten på det som allerede er et svært verdifullt element i hageanlegget. Lysthuset er det rommet på prestegården der man kommer nærmest Jacob Nikolai Wilse. Her gledet han seg over sommermorgenens lys, luft og fuglesangen som ga løfter om en ny dag. Her hvilte han etter dagens arbeid og møtte venner over en forfriskning. Lysthuset er Wilses fristed, og ut fra det han skriver, det stedet han setter aller mest pris på. (v. Essen, Kilder, vedlegg 2, side 38-39)

I denne tegningen av Lars Jacob Hvinden-Haug ser man hvordan Wilses tekst kan ha vært malt som en dekorasjon i rommet.



I emblemet til en orden Wilse planla å opprette er rosen symbolet for skjønnhet (Decorum), en nype står for nytten (Utile) og sannheten (Verum) er illustrert med en urne på en søyle, akkurat slik den også står i senteret av formalhagen på Spydeberg. I midten av triangelet ser man et bevinget hjerte, som Wilse også fikk malt i det dekorerte taket i lysthuset.

Licet omnibus esse beatis - Fornøy dig i din tiids herlighed var Wilses valgspåk og leveregel.





11.5 Brygge for robåten

Det er laget en enkel brygge ved dambredden slik at man kan legge til med robåten. Denne bør ettersees hver vår slik at man får reparert skader som oppstår i vinterhalvåret når dammen er islagt.



11.6 Robåten

Robåten er bygget av Jens Bøhler og gitt i gave til stiftelsen.

Driftsoppgaver

Båten trenger årlig vedlikehold med vask, puss, olje og lakk.



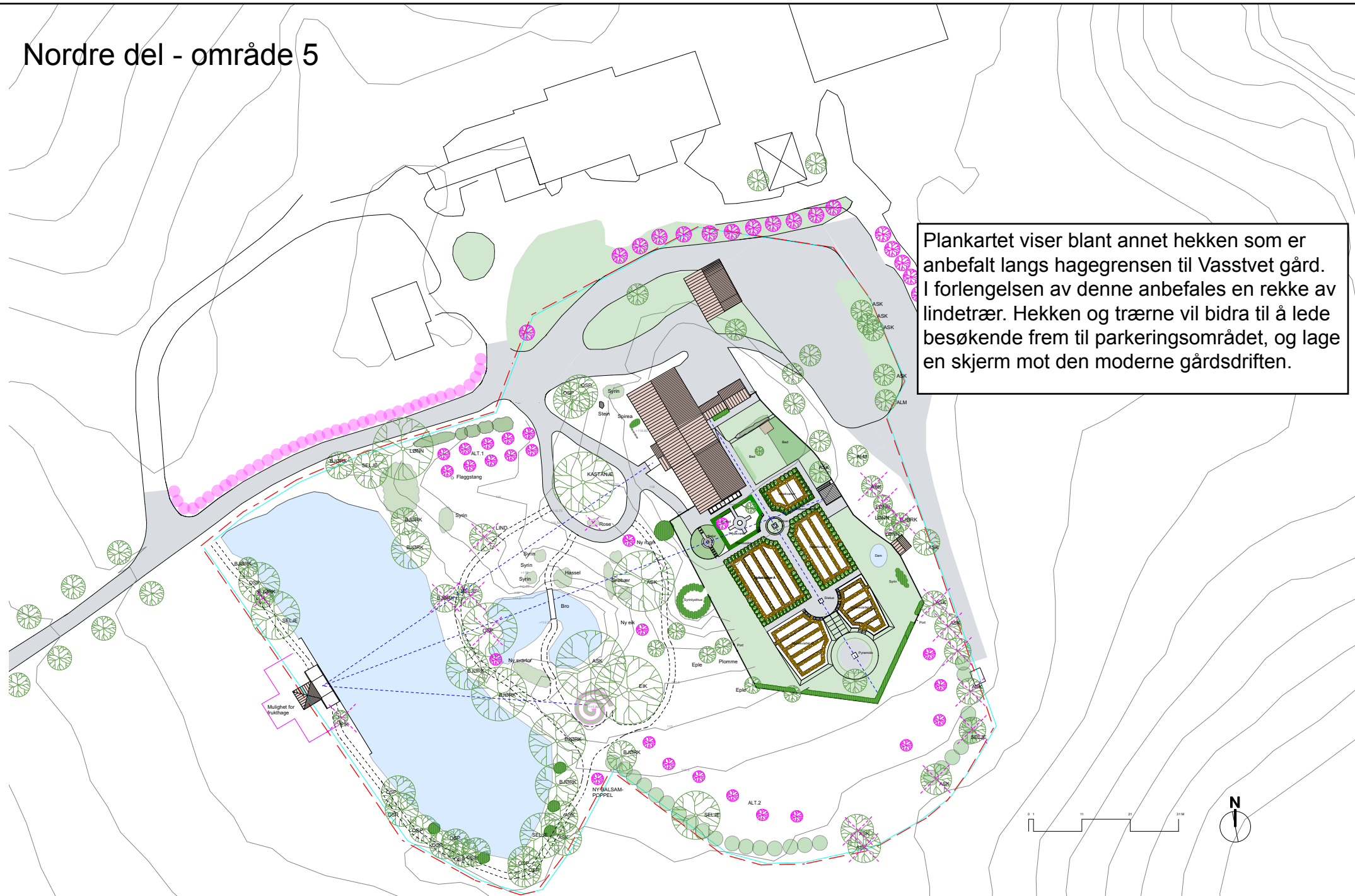
12.0 Nordre del - område 5

I denne delen av anlegget ligger oppkjøringen til prestegården gjennom lindealleen og veien forbi den eldre låvebygningen, frem til parkeringsområdet. Første strekket av denne veien, omtrent frem til hovedbygningen, ligger på grunn som tilhører naboeiendommen Vasstvet gård.

Området deles i disse delområdene

- Alleen i oppkjøringen
- Veien frem til parkeringsområdet
- Parkeringsområdet

Nordre del - område 5



Plankartet viser blant annet hekken som er anbefalt langs hagegrensen til Vasstvet gård. I forlengelsen av denne anbefales en rekke av lindetrær. Hekken og trærne vil bidra til å lede besøkende frem til parkeringsområdet, og lage en skjerm mot den moderne gårdsdriften.

Spydeberg prestegård - forvaltningsplan			MARKERUD ANS		SIST KORRIGERT	TYPE TEGN / TEGNINGSNR.
TEGNET KS	KONTROLL JH	MALESTOKK 1:500	TEGNET DATO 04.01.2020	FP-PLANKART Forslag		



12.1 Alleen i oppkjørselen

Alleen i oppkjøringen er 200 meter lang og består av 36 lindetrær (*Tilia x europaea*) som ble plantet i 2003. Trærne står med 12 meters mellomrom. Alleen tilhører gården Vasstvet og ligger på gårdens grunn. Området ligger utenfor den fredete sonen.

Veien Wilse benyttet til kirken lå noe lenger mot nord. Denne gamle hulveien ble pløyet bort en gang på 1980-tallet. (Båtvik, Verdifulle landskap i Østfold, 1996, s. 607) I 1988 ble holeslettingstiltak (planering i jordbruket) stoppet og restene av hulveien vedtaksfredet. Det er bevilget midler til å sette veien i stand igjen, men dette er ikke iverksatt på grunn trafikksikkerhetshensyn knyttet til dagens skolevei. Wilse beskriver at den gamle veien til kirken hadde en allé bestående av ulike trær som osp, rogn og bjørk. (Wilse, Valdisholmutgaven, s. 216) Ved anlegg av den nye alleen valgte man å plante en ensartet allé som er helt i Wilses ånd.

Stiftelsen sørger for at gresset klippes på hver side av oppkjøringsveien. Gresset rundt stammene fjernes med gresstrimmer ca. hver fjerde uke gjennom sesongen.



Anbefalt tiltak: De fleste trærne i alleen er i brukbar vekst. To trær i nederste del har store skader på stammene. Skadene er så alvorlige at det anbefales å felle trærne og plante inn nye trær. Et par trær har også skader på grunn av tørke. Det som er mest skadet av disse bør også byttes.

Trærnes rotsone: I dag pløyes jordene helt inn på en meter fra stammen. Dette gjør at trærne ikke får utviklet rotnett sitt godt nok. Når trærne ikke får dannet ankerrøtter lengre ut, vil de bli ustabile, lett få tørkeskader og veksten forsinkes. For at trærne i alleen skal vokse opp på en god måte, må man sørge for at de får en god sone der røttene kan vokse uforstyrret. Det anbefales en grense på tre meter i de kommende 10 år og at man så gjør en ny vurdering. På lang sikt vil trærne trenge 6 meter med jordsmonn der røttene kan gro.

Trærne bør følges opp med oppbyggingsbeskjæring av arborist hvert tredje år frem til 2030. Dette vil sikre at trærne får gode grenvinkler og jevn kronedannelse. Fjerning av stammeskudd årlig inngår som del av alminnelig skjøtsel.



12.2 Veien frem til parkeringsområdet

Veiens dekke

Helt fra avkjøringen nede ved hovedveien går det en grusvei opp til gården og frem til parkeringsområdet. Det er viktig at denne veien beholdes med grusdekke og at man ikke i fremtiden erstatter grusen med fast dekke. Grusveien er tidsriktig for den historiske epoken anlegget representerer. Opplevelsen av anlegget preges faktisk av alt man ser og sanser helt fra man tar av fra hovedveien. I dag er det lagt en type oljegrus som et toppdekke på veien.

Oljegrus er i så måte ikke det foretrukne dekket i forhold til anleggets historie, men av praktiske årsaker knyttet til driften av gården er dette likevel en akseptabel løsning. Store lastebiler som kjører til og fra gården kan trenge et fastere dekke for å komme frem. Erosjonsbestandigheten er også bedre på denne type dekke.

Oljegrusen ligger i veitraseen som tilhører gården Vasstvets og som stiftelsen deler. Ansvar for vedlikeholdet av denne veien ligger på eier av Vasstvet gård. På stiftelsens grunn ligger et grusdekke av lokal forekomst.



Opplevelsen av ankomsten til anlegget

Mens den gamle prestegården ligger delvis skjult bak hagens vegetasjon, er boligen på Vasstvet gård svært synlig. Denne relativt moderne bygningen preger i for stor grad det visuelle bildet i hele ankomsttraseen frem til prestegården. Dette handler om tidsfølelsen og atmosfæren et sted har. For et så sjeldent kulturminne som Spydeberg prestegård, ville det vært ønskelig at man allerede på vei frem til gården fikk en sterkere fornemmelse av å være i et gammelt kulturlandskap og kjent et lite sus av svunnen tid.

Anbefalt tiltak

En hekk av for eksempel agnbøk langs veien inn mot hagen til boligen på Vasstvet er et relativt enkelt tiltak som ville fungert bedre visuelt, og samtidig gitt de som bor på gården en skjerm mot trafikken på gårdsveien. En eventuell planting av hekk avhenger av at eier av gården også er positiv til en slik løsning.

En tynning i vegetasjonen i hagen på prestegården ville bidratt til at hovedbygningen ble noe mer synlig i landskapet.



Veien videre frem til parkeringsområdet

På denne strekningen går veien først mellom den eldre låvebygningen og det gamle stabburet og derfra videre frem til parkeringsområdet på østsiden av hovedbygningen.

I dette området er det oppført driftsbygninger og et stort moderne fjøs. Som besøkende til Spydeberg prestegård kommer man tett på moderne gårdsdrift og et område som preges av vår tids praktiske forhold med stordrift. Noe som kan minne om 1700-tallets kulturlandskap er ikke til stede.

I det samme området ligger et eldre vognskjul som er i dårlig forfatning. Vognskjulet tilhører gården Vasstvet og er ikke datert. Muligheten for å sette vognskjulet i stand, slik at dette bygget kunne bidratt til å skape opplevelsen av et eldre gårdsmiljø, har vært diskutert. I forbindelse med en avtale, der stiftelsen fikk anledning til å sette lysthuset ved dammen opp på gårdbrukers grunn, ble det samtlig avklart at antikvariske myndigheter ville la eier av Vasstvet ta fremtidige avgjørelser angående vognskjulet, uten innvendinger.



Anbefalt søknadspliktig tiltak

Det anbefales en løsning der man planter en rekke av lind langs nordsiden av veien helt fra området ved stabburet og frem til parkeringsområdet. Dette vil danne en grønn skjerm mellom de to anleggene.

Det vil være noen åpninger i trerekken på grunn av grunnfjell. Det er også viktig å opprettholde siktlinjen frem til kirken som man har fra plassen mellom stabbur og hovedbygning. (Se plankartet s. 80)

Tiltaket vil være positivt for opplevelsen av det historiske miljøet ved den gamle prestegården. Samtidig får man et tydelig strukturelt skille mellom prestegården og gårdsanlegget på Vasstvet. Dette vil være praktisk både for gårdsdriften og stiftelsen. For å få plass til trærne, og samtidig sikre gårdsdriften et nødvendig areal til driften, vil muligens vognskjulet måtte tas ned. Flere av trærne vil måtte plasseres på grunnen til Vasstvet gård, så tiltaket avhenger av en omforent løsning mellom eier av gården og stiftelsen.



Utsikten mot parkeringsarealet nedenfor stabburet slik det ser ut i dag



Samme areal vist med en skjermende trerekke av lind.



12.3 Gjerdet langs oppkjøringen inn mot Langdammen

Det er satt opp et stakittgjerde langs veien frem mot prestegården. Dette har en moderne form med bredere sprosser enn gjerdet ved formalhagen. Dekorative brede bord illuderer gjerdestolper. Selve konstruksjonen er basert på moderne teknikk.

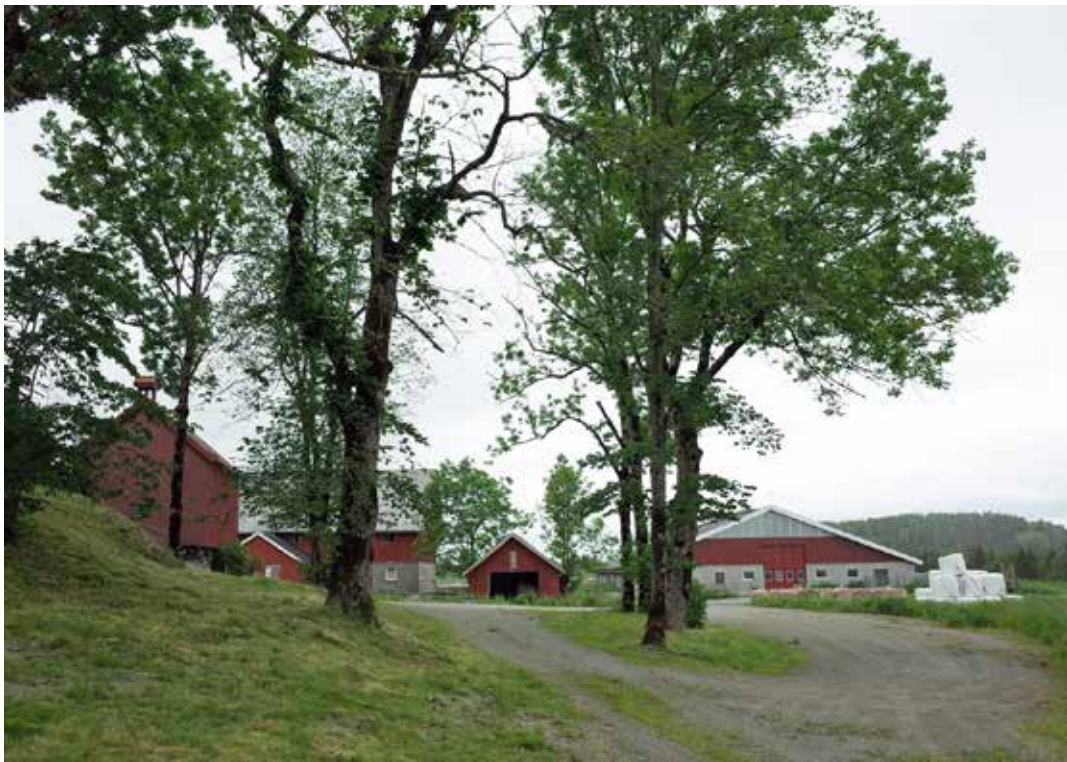
Det hvitmalt stakittgjerdet har fått mye svartsopp i malingen. Dette gjør at gjerdet fremstår som skittent og mindre pent. Problemet med svartsopp vil være en utfordring med de fleste typer hvitmaling. Hvitfargen gjør overflaten kaldere enn en mørkere maling, og det gjør at svartsoppen trives bedre.

Forslag til tiltak

Male stakittgjerdet med en rødfarge lik stabburet (Rødfarge basert på jernoksid). Det vil fortsatt komme svartsopp på gjerdet, men det vil være mindre synlig, og dermed kan vedlikeholdsintervallet være noe lengre mellom hver gang gjerdet må vaskes og males på nytt.



Rekonstruert hagegjerde fra siste del av 1800-tallet ved Markerud gård i Nittedal. Portene er malt hvite og gjerdet er rødmalt med en farge blandet 50/50 jernoksyd og kanelbrunt. Den dyrere hvitmalingen ble på 1700- og 1800-tallet bare benyttet på hovedbygningene og de mer påkostede elementene i et hageanlegg.



12.4 Parkeringsområdet

Parkeringsområdet har et dekke av grus fra lokal forekomst. (Oslo pukk, avdeling Sørli i Spydeberg).

Her står det flere eldre trær som skaper en fin atmosfære i området. En nyanlagt grusgang går opp til gårdsplassen. Her har stiftelsen fått satt opp et informasjonsskilt hvor besøkende kan lese om prestegårdens historie.

Deler av parkeringsområdet ligger på grunnen tilhørende Vasstvet gård. Dette er gjort etter avtale med eier.



Området på østsiden av formalhagens plankegjærde

I skråningen utenfor plankegjerdet som går langs formalhagens østside står det endel løvtrær.

Enkelte av trærne står så tett på hverandre at de vil konkurrere for mye om plassen, og enkelte andre har skader på stammene. I plankartet er det merket inn hvilke trær som anbefales tatt ned.

I dette området står det også skjærsmibusser og syriner i et felt samt noen spirea og en leddved . Disse trenger en vedlikeholdsbeskjæring hvert annet år, så de ikke vokser til tette kratt.



12.5 Østre inngang, gårdsplass og areal ved nordveggen

Den østre inngangen til prestegården benyttes blant annet ved selskaper og arrangementer. Denne inngangen er nærmest parkeringen. Gårdsplassen har et grusdekke av lokal grus fra Oslo pukk avdeling Sørli i Spydeberg.

Anbefalt tiltak: Plassen fremstår som tom og mangler elementer som kan tilføre atmosfære til inngangspartiet. Det anbefales å tilføre stedet beplantning i kar eller krukker som passer til den fredede bygningen. Man kan for eksempel plante krydderurter eller blomster i en tretønne ved trappen.



Foto hentet fra:
<http://extrastart.live/hvordan-bygge-blomsterkasse-i-tre/>



I området ved fasaden mot nord ser gressarealene rufsete og ustelte ut, og det mangler beplantning som kan gi pryddverdi til stedet.

Anbefalt tiltak

Det anbefales å plante noen skjærsmener eller syriner på midten av gressbakken slik at denne delen av anlegget også får en beplantning. I et besøksanlegg bør man unngå at et område får preg av å være en bakside som er ustelt. Helheten er viktig for opplevelsen av stedet.

13. Kilder og vedlegg

Båtvik, A. S. (1996). Verdifulle landskap i Østfold. Fylkesmannen i Østfold.

Wilse. (1791). Reise-iagtagelser - Anden del. Poulsens forlag - København.

Wilse, J. N. (2016). Skrifter i utvalg, Spydeberg Prestegjeld. Valdisholm forlag.

Jacob Nikolai Wilses dambruksanlegg for oppdrett av karuss på Spydeberg prestegård. NINA rapport 1293

Naturtypekartlegging i Spydeberg kommune 2014-15, WKN rapport 2015:6

Kommuneplan Spydeberg kommune 2016-2028

Vedlegg 1 : Historisk rapport om hagen av Madeleine von Essen, 2002

Vedlegg 2: Kilder til historisk rappprt av Madeleine von Essen, 2002

Vedlegg 3: Historiske plantelister, Madeleine von Essen

Vedlegg 4: Fredningsdokument 18.juni 1991

Vedlegg 5: Brev fra Universitetes oldsaksamling ang. den førreformatoriske veien mellom Spydeberg prestegård og Spydeberg kirke.

Vedlegg 6. Kart over dagens situasjon

Vedlegg 7. Plankart med anbefalte tiltak